

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd

Jaroslav Jelínek

**Pavlovo chápání Zákona v listech
Římanům a Galat'anům**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mireia Ryšková, ThD.

Praha 2014

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 31. 3. 2014

Jaroslav Jelínek

Bibliografická citace

Pavlovo chápání Zákona v listech Římanům a Galat'anům [rukopis] : bakalářská práce / Jaroslav Jelínek ; vedoucí práce: Mireia Ryšková. -- Praha, 2014. -- 42 s.

Anotace

Práce nejprve na základě biblických slovníků a jiných odborných publikací vymezuje pojem Zákon a jeho význam pro židovské náboženství. Všíká si, jaké významy tohoto pojmu uplatňuje ve svých listech Pavel. Potom se věnuje listu Římanům a listu Galat'anům. Oba listy nejprve zasadí do historických souvislostí a potom se zaměřuje na úryvky, které pojednávají o Zákone nebo o souvisejících tématech. S pomocí komentářů k biblickým knihám a jiné odborné literatury se pokouší tyto úryvky vyložit. Následuje syntéza získaných poznatků, jejímž cílem je uceleně pojednat o významu Zákona v dějinách spásy tak, jak ho pojímá Pavel v obou uvedených listech. Tato syntéza je doplněna krátkým pojednáním o vlivu dobového kontextu na Pavlovy názory a formulace, o vztahu jeho pojetí k židovské tradici a o významu jeho myšlenek pro církve.

Klíčová slova

Pavel, Zákon, list Římanům, list Galat'anům

Abstract

Paul's understanding of the Law in the letters to Romans and Galatians

In the work ist first of all defined the concept of the Law and its importance for Jewish religion. Then is described the meanings of the concept in the letters of Paul. The next part deals with the letters to Galatians and Romans. Both letters are put in their historic continuity and then are described the parts, which deal with Law or another conected topics. The author used the commentaries and another specialist literature and explains the parts of the letters. After that follows a synthesis of all explained informations, which has to show the concept of the Law in the history of God's actions, according to Paul's understanding, which was presented in his letters. The addition of the synthesis deals with the relation of Paul's opinions to the temporaly situation, with the Jewish traditions and with the needs of our church at present.

Keywords

Paul, the Law, the letter to Romans, the letter to Galatians

Počet znaků (včetně mezer): 90 122

Obsah

Úvod.....	6
1. Pojem Zákon a jeho význam.....	7
1.1. Zákon ve starozákonních textech.....	7
1.2. Význam Zákona v období druhého Chrámu.....	9
1.3. Užití slova zákon v Pavlových listech.....	11
2. Téma Zákona v listu Římanům.....	14
2.1. Historický kontext listu Římanům.....	14
2.2. Rozbor vybraných úryvků z listu Římanům.....	16
3. Téma Zákona v listu Galat'anům.....	24
3.1. Historický kontext listu Galat'anům.....	24
3.2. Rozbor vybraných úryvků z listu Galat'anům.....	26
4. Pavlovo pojetí Zákona.....	32
4.1. Zákon v dějinách spásy.....	32
4.2. Doplnující úvahy o Pavlově pojetí Zákona.....	35
Závěr.....	38
Seznam použitých zkratk.....	40
Seznam literatury.....	41

Úvod

List Římanům je mezi Pavlovými listy považován za nejsystematičtější výklad Pavlovy teologie. List Galat'anům je výrazně kratší, polemicky laděný. Problematika Zákona je v obou listech zastoupena v hojně míře. Tón výpovědi je sice odlišný, ale argumenty a závěry jsou v obou listech nakonec podobné. Spletité výklady ovšem dnešnímu čtenáři nejsou srozumitelné bez znalosti souvislostí, ve kterých listy vznikaly.

V této bakalářské práci se pokusím použít oba listy jako východisko, které by posloužilo k hlubšímu porozumění Pavlovým názorům na Zákon a jeho úlohu v dějinách spásy. První kapitola práce bude věnována samotnému pojmu Zákon, významům, které toto slovo v biblických textech má, a tomu, co Zákon pro židovstvo Pavlovy doby znamenal. Na konci kapitoly by mělo být zřejmé, v jakém smyslu se tato práce bude Zákonem zabývat.

Druhá a třetí kapitola budou věnovány oběma Pavlovým listům. Nejprve budou stručně popsány okolnosti jejich vzniku, charakterizováni adresáti a účel, jehož mělo být těmito listy dosaženo. Potom bude následovat bližší pohled na vybrané úryvky z listů, které pojednávají o Zákonu nebo souvisejících tématech. Prostřednictvím komentářů a jiné literatury budou shromážděny některé informace a výklady, které by měly pomoci objasnit smysl textu.

Čtvrtá kapitola bude syntézou předchozích poznatků. Především bude obsahovat ucelený výklad Pavlova pojetí Zákona tak, jak vyplývá z rozboru ve druhé a třetí kapitole. Tato část bude dále doplněna o několik okrajovějších pojednání. Lze říci, že zatímco ve druhé a třetí kapitole bude převažovat *auditus fidei*, ve čtvrté kapitole bude více zastoupen *intellectus fidei*.

Při shromažďování informací jsem využil komentáře k listu Římanům a Galat'anům, další literaturu zabývající se Pavlem a jeho teologií a několik monografií a slovníkových příruček, které mi umožnily porozumět pojmu Zákon a jeho roli v židovských dějinách. Pro práci s biblickým textem jsem použil český ekumenický překlad, ze kterého jsou také převzaty biblické citace použité v textu práce. Během studia bylo pro mě největší obtíží a zároveň obohacením, že je k dispozici jen málo komentářů a další literatury v češtině. Bylo to poprvé, kdy jsem ve větší míře využil cizojazyčnou odbornou literaturu.

1. Pojem Zákon a jeho význam

1.1. Zákon ve starozákonních textech

Slovo zákon je v českých překladech Starého zákona užito obvykle tam, kde se v originále vyskytuje hebrejské slovo tóra.

Původní smysl výrazu tóra není zcela jasný. Sloveso j-r-h, od něhož je tento pojem odvozen, je doloženo ve významu poučovat, ale i házet. Souvislost mezi oběma významy lze vidět v metání losu, kterého se užívalo jako prostředku ke zjištění Boží vůle. Takto je uvedené sloveso použito například v Joz 18,6. Slovo tóra by tedy původně mohlo znamenat poučení v konkrétní věci, které tazateli sdělil kněz poté, co se Hospodina dotázal losem nebo jiným podobným způsobem.¹ Asi až později se tento výraz začal používat v obecnějším smyslu jako příkázání, pravidlo nebo ustanovení sdělující Boží vůli.

Tóra ve Starém zákoně někdy znamenala nějaké dílčí ustanovení, které se týkalo bohoslužby nebo společenského soužití. V českém ekumenickém překladu se pak vyskytují výrazy řád (Lv 12,7 – řád pro ženu při narození dítěte; Nu 6,13 – řád pro nazíry) nebo zákon (Dt 17,18 – zákon pro krále). Častěji se výrazem tóra rozumí soubor zjevených pravd vyjadřujících Boží vůli, obvykle písemně zaznamenaných. Je to pozdější pojetí, které postupně převládlo. Tady český ekumenický překlad až na výjimky užívá výraz zákon (Ex 24,12 – zákon a příkázání na kamenných deskách; Dt 28,58 – slova zákona napsaná v knize; Dt 31,9-11 – zákon napsaný Mojžíšem; Joz 8,31-32 – Jozue pořídil opis Mojžíšova zákona; Neh 8,1 – kniha Mojžíšova zákona, tj. Pentateuch nebo jeho podstatná část; Neh 8,18 – kniha Božího zákona; Iz 5,24 – lidé odvrhli zákon Hospodina zástupců; atd.). Ojedinele se v českém překladu vyskytuje výraz smlouva (Dt 31,20 – lidé zruší smlouvu svým jednáním) nebo řád (Ex 16,28 – dbát příkazů a řádů).²

Rozsah textu zahrnutého do pojmu tóra je v různých případech vnímán různě. Zatímco v Ex 24,12 se jedná o kamenné desky Desatera, v Dt 31,9-11 se mluví o knize a v Neh 8 se zákonem rozumí soubor knih Mojžíšových nebo jeho tehdejší podoba. Je patrný postupný vývoj vnímání pojmu tóra od jednotlivých ustanovení přes stručný či rozsáhlejší soubor pravidel až k označení používané nejčastěji pro pět knih Mojžíšových. Poexilní doba tóru prakticky ztotožnila s Pentateuchem.³

V Septuagintě je hebrejské slovo tóra překládáno řeckým výrazem nomos. Chápání tohoto pojmu bylo spíše v souladu s pozdějším pojetím (tedy zákon jako soubor pravidel, nikoliv jednotlivé ustanovení). Někdy pronikal pozdější význam i v ostatních

¹ Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník R-Ž*. Praha: Kalich, 1992, s. 1272.

² Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník R-Ž*, s. 1273.

³ Tím se z obecného názvu stal název vlastní. Tóra jako pojmenování pro pět knih Mojžíšových se proto obvykle píše s velkým písmenem. U slova zákon ale v odborné literatuře nepanuje jednota – někde se píše počáteční písmeno malé, jinde velké. V českém ekumenickém překladu Starého i Nového zákona převládá zákon s malým počátečním písmenem. Jsem toho názoru, že Zákon ve smyslu vymezená část starozákonního textu (ať už jde o pojetí zahrnující celý Pentateuch, nebo jenom Dekalog či jiný ucelený soubor norem) je vlastním názvem. Proto v takových případech budu v této bakalářské práci psát velké počáteční písmeno. Alternativou jsou slovní spojení jako „Mojžíšův zákon“ nebo „Boží zákon“.

Naproti tomu ve výrazech jako „zákon hříchu a smrti“ považuji za vhodnější psát malé počáteční písmeno, protože jde o pojmenování v nějakém smyslu přenesená, význam je posunutý jinam, i když se stále může mýlit tatáž skutečnost. Malé písmeno bude zachováno také v citacích, pokud v citovaném biblickém nebo odborném textu byl zákon napsán s malým písmenem.

případech, kde v originále byl ještě výraz tóra ve starším významu. Projevilo se to například změnou plurálu na singulár v překladu Ex 16,28; 18,16.20; Iz 24,5.⁴

Výraz zákon je tedy v bibli mnohoznačný. Může označovat jedno ustanovení, soubor ustanovení nebo může jít o název vymezené části biblického textu, jejíž podstatnou součástí jsou tato ustanovení.

Řecké slovo nomos (zákon) naznačuje, že v době vzniku Septuaginty vystupovalo do popředí pojetí Tóry jako legislativního textu. Tóra ale nikdy nebyla chápána jen jako soubor příkazů a zákazů.⁵ „Pro Židy byla (a je) Tóra zjevenou Boží vůlí, jakýmsi druhem božského návodu k jednání. Je to dar a výsada daná Izraeli, ne břemeno,“ píše americký biblista D. J. Harrington a dodává: „Řecký překlad slova Tóry (nomos) není nesprávný, protože Tóra je konkrétní a vyžaduje jednání. Máme-li se však vyhnout zkreslení, nesmíme nikdy zapomenout na teologický kontext smlouvy.“⁶

Zákon formulovaný v Mojžíšových knihách je normou, která je nedílně spojena se smlouvou mezi Bohem a izraelským národem. Hospodin svůj lid zachránil z egyptského otroctví a dal mu přikázání, jejichž plnění má být odpovědí Izraele na Boží jednání. Tóra je pro Židy návodem, jak plnit Boží vůli a zůstat tak v Boží blízkosti.

Texty legislativního charakteru jsou v Tóře výrazně zastoupeny. V Exodu v kapitolách 20-31 Hospodin nejprve na Sinaji vyhláší Desatero přikázání (20,1-17) a pak sděluje Mojžíšovi řadu dalších ustanovení z oblasti majetkového, trestního i občanského práva a předpisy pro vybavení svatyně. Kniha Leviticus je celá věnována kultickým a rituálním předpisům a pravidlům rituálního očišťování. V knize Numeri se střídá vyprávění o putování Izraele do zaslíbené země s různými ustanoveními, která Bůh Mojžíšovi zjevuje. Kniha Deuteronomium obsahuje Mojžíšovy poslední řeči k Izraeli, ve kterých jsou připomenuty předchozí události a zopakován Zákon s důrazem na požadavek jeho zachování. V Dt 5 je připomenuta smlouva na Chorebu včetně pozměněné mladší verze Desatera (verše 6-20). V Dt 12-26 je předložena deuteronomistická verze Mojžíšova zákoníku, která prošla definitivní redakcí v poexilní době a měla se stát programem Izraele pro nový život v opět získané zemi po návratu z babylonského zajetí.⁷

V textu smlouvy s Hospodinem a ve formulaci přikázání jsou zřejmé vlivy staroorientálních smluv mezi panovníky a jejich vazaly a starších zákoníků vytvořených v této oblasti, ale vztah mezi Bohem a národem je v biblickém podání svébytný.⁸ Jiné zákoníky se rovněž odvolávají na bohy, obvykle na začátku, aby se zákonodárce zaštil božskou autoritou. Ale Mojžíšův zákon je odkazy na Hospodina prostoupen od začátku do konce. Náboženské předpisy nejsou odděleny od jiných právních norem, všechny právní oblasti jsou zde jednotně podrobeny Bohu.

Vedle Tóry se jako druhý oddíl židovské bible tradičně uvádí Proroci. I oni se zabývají Zákonem. Často poukazují na jeho zvrácené pojetí, kdy se člověk spokojí

---

⁴ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*. Leipzig: St. Benno – Verlag GMBH, 1974, s. 189, pozn. 8.

⁵ Na to upozorňuje například americký rabín Marc Angel. Podle něj je zkreslené vnímání Tóry jako pouhého souboru pravidel způsobeno už samotným překladem nomos: „Tóra samozřejmě zahrnuje i zákony, ale je mnohem širší, než podsouvá výraz nomos.“ Dokonce tvrdí: „Protože je tento překlad zásadně chybný, neměl by se užívat.“ Srov. *Slovník židovsko-křesťanského dialogu*. Praha: Oikoymenth, 1994, s. 166.

⁶ HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 114.

⁷ Srov. CHALUPA, Petr. *Dynamika smlouvy v deuteronomistickém zpracování dějin*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 52.

⁸ Srov. CHALUPA, Petr. *Dynamika smlouvy v deuteronomistickém zpracování dějin*, s. 30.

s formálním plněním zejména rituálních předpisů a nebere ohled na hlubší smysl Zákona. Proroci varují před trestem, ale zároveň slibují nové Boží činy, kterými bude Izrael obnoven, Zákon bude ze Sionu rozšířen ke všem národům (Iz 2,2-4; Mí 4,1-3) a bude lidem vepsán do srdce (Jr 31,33).

1.2. Význam Zákona v období druhého Chrámu

V předchozím textu bylo naznačeno, co se v Písmu rozumí slovem zákon a jak významné jsou biblické texty, které můžeme pod pojem Zákon zahrnout. Nyní bude následovat krátké pojednání o tom, jakou roli hrál Zákon v životě Židů od návratu z babylonského zajetí do Pavlovy doby. Nepůjde o vyčerpávající historický přehled, spíše o naznačení cest, kterými se židovské myšlení ubíralo.

V poexilní době už neexistovalo samostatné království, ale byl obnoven Chrám, který se stal rozhodující autoritou pro celou společnost. Navrátilcům z babylonského zajetí bylo umožněno řídit se vlastními pravidly, Zákon tak byl uzákoněn jako skutečná právní norma. Tóra, která už prošla definitivní redakcí, se stala identitou obnovené pospolitosti a měla prostoupit do všech detailů lidský život. Tomu napomáhal i její výklad, takzvaná ústní Tóra, pojetí prezentované v duchu tradice jeruzalémskými kněžími. Jím byla psaná Tóra v každé generaci aktualizována.

„Zákon se stává absolutní veličinou, která má platnost bez ohledu na čas a dějiny.“⁹ Důraz na Zákon a jeho plnění je patrný i v dobových náboženských textech. Některé mladší biblické spisy vyslovují názor, že Zákon existoval už před stvořením světa (např. Bár 4,1). Apokryfní kniha Jubileí vypráví příběhy stvoření světa, praotců a exodu z Egypta důsledně rozepsané na časové úseky odvíjející se od židovského počítání milostivých let; podle ní byly jubilejní roky stanoveny už na počátku světa Bohem, celý Zákon je u Boha zapsán na nebeských tabulích a izraelští praotcové ho plnili včetně pozdějších tradic doplněných rabíny.¹⁰ Někteří rabíni předpokládali, že studium Zákona může navodit Boží přítomnost, dokonce že i sám Bůh Zákon studuje, a tedy že je jím nějakým způsobem vázaný.¹¹ Od plnění Zákona se odvíjel veškerý vztah k Bohu.

Jedním z negativních důsledků takového pojetí Zákona byl formalismus. Úzkostlivé dodržování příkazů způsobovalo uzavřenost židovské společnosti, která ve snaze uchovat svou čistotu omezovala vnější kontakty včetně manželství s jinověrci. Spojení náboženství s veřejným životem vedlo k politizaci mesiášských představ.

Lze vnímat určité napětí mezi poexilním chápáním Zákona a prorocími slibujícími nový věk a příchod Mesiáše. Zatímco Zákon byl vnímán jako nadčasová veličina, proroci slibovali spásný Hospodinův zásah spojený se změnou a překonáním stávajících poměrů. Otázka, jaké místo bude v eschatologické realitě zaujímat Zákon, nebyla v této době jednoznačně zodpovězena.¹² Očekávaný Mesiáš byl dáván do souvislosti se správným výkladem Zákona. Podle některých představ měl přinést novou Tóru, ale je sporné, co se touto Tórou vlastně myslelo. Snad mělo jít jen o nový, Božím vnuknutím

⁹ SMOLÍK, Josef. *Křesťanství bez antijudaismu*. Praha: Oikoymenh, 2002, s. 70.

¹⁰ Kniha Jubileí 1,29: „Potom vzal anděl Boží tváře, který vychází před zástupy Izraele, tabulky rozdělení roků od stvoření zákona a svědectví podle sedmiletí i jubileí, podle jednotlivých roků, podle všech počtů jubileí podle roků až do dne nového stvoření, kdy bude obnoveno nebe i země i všechno tvorstvo, stejně jako i nebeské moci, i jako všichni tvorové země, až bude stvořena Boží svatyně v Jeruzalémě a na hoře Sijónu.“ *Knihy tajemství a moudrosti*. II. díl. Praha: Vyšehrad, 1998, s. 22.

¹¹ Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník R-Ž*, s. 1275.

¹² Srov. SMOLÍK, Josef. *Křesťanství bez antijudaismu*, s. 70-71.

ovlivněný výklad Zákona.¹³ Někteří židovští myslitelé předpokládali, že na konci věků budou Zákonu podřízeni i pohané.

Ve 2. století se židovství střetlo s helenismem. Když ze strany Seleukovců došlo k zákazu židovského kultu včetně obřizky a čtení Tóry a Chrám byl znesvěcen pohanským kultem, vypuklo makabejské povstání. Z něho vzešel nadlouho poslední samostatný židovský stát pod vládou Hasmoneovců. Světská a velekněžská moc byly v jejich rukou dočasně spojeny, platnost Tóry jako právní normy byla obnovena. „Je třeba vědět, že Židé, zejména v době makabejské, zachránili svou identitu dodržováním Zákona, který se jim stal základní kotvou života i vesmíru.“¹⁴

Politická samostatnost však skončila vpádem Římanů v roce 63 př. n. l. Zákon jako závaznou právní normu nahradil o něco později Herodes Veliký římským právem.¹⁵

Za vlády Hasmoneovců se zformovala náboženská uskupení esejců, saduceů a farizejů, která se mimo jiné lišila svým přístupem k Zákonu.

Velký časový odstup způsoboval, že některé příkazy Zákona vyznívaly už poměrně neaktuálně a naopak odpovědi na soudobé problémy v Tóře chyběly. Každá z uvedených náboženských skupin na to reagovala jinak.

Saducejové, bohatší vrstvy spjaté s vládnoucími kruhy, přistupovali k Tóře konzervativně. Odmítali ústní tradici a trvali na tom, že závazné je pouze co, co stojí v Zákoně. To, o čem Zákon nepojednával, bylo na zvážení každého člověka. Postoj saducejů směřoval k formalismu a k tomu, že se náboženství vzdalovalo běžnému životu.

Farizejové a esejci zřejmě vzešli z hnutí chasidim (zbožných), které se postavilo na odpor helenizačním snahám za Seleukovců. Ešejci byli radikální skupinou, jež se začala považovat za svatý zbytek Izraele, který jediný správně plní Zákon, a stáhla se do izolace. Nařízení Zákona měla pro ně absolutní platnost, jejich dodržování bylo důležitější než běžné lidské potřeby.

O farizejském hnutí bude vhodné pojednat trochu podrobněji, protože se k němu hlásil i apoštol Pavel. Farizejové se zamýšleli nad tím, jak se dobrat smyslu Zákona a jak podle něj jednat. Snažili se interpretovat několik staletí staré předpisy, aby byly realizovatelné v běžném životě. Vycházeli při tom nejenom z psané Tóry, ale i z tradice, která se pro ně stala návodem k výkladu Zákona.

Poměr ústní tradice k písemnému Zákonu byl vykládán různě. Rabín Šammaj z doby Heroda Velikého prosazoval pojetí, že i tradice má svůj původ v událostech na hoře Sinaj, pouze nebyla zapsána a předávala se ústně. Jeho současník Hillel byl zase toho názoru, že ústní tradice je psané Tóře podřízená a má být vykládána v jejím duchu. Tradice, postupně upřesňovaná dalšími výklady, se předávala v rabínských školách, až byla kolem roku 200 n. l. zachycena ve spisu zvaném Mišna, základu pozdějšího Talmudu.¹⁶

Ze strany svých odpůrců čelili farizejové výtkám, že Zákon ohýbají, jak se jim to hodí, ale jejich pojetí se nakonec ukázalo nejživotaschopnější a ovlivnilo další vývoj židovstva po zániku druhého Chrámu v roce 70 n. l.

Farizejové při výkladu Zákona uplatňovali kasuistickou metodu, pokoušeli se najít pro všechny životní situace model správného chování, čímž ale vznikala stále nepřehlednější síť pokynů. To bylo tou horší stránkou jejich snažení.

¹³ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 247.

¹⁴ SMOLÍK, Josef. *Křesťanství bez antijudaismu*, s. 70.

¹⁵ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2008, s. 25.

¹⁶ Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník R-Ž*, s. 1275.

Farizejské hnutí v sobě zahrnovalo několik různých proudů. Mimo jiné se v něm nacházela i skupina tíhnoucí k apokalyptickému pojetí Zákona, pro niž byl Zákon jako celek cestou ke spáse – nešlo o jednotlivá přestoupení, ale o naplnění nebo nenaplnění celku. K tomuto směru zřejmě inklinoval i Pavel.¹⁷

V době krátce před naším letopočtem a na přelomu letopočtu byl tedy Zákon vedle jeruzalémského Chrámu stále rozhodující autoritou, byl takřka zdrojem identity Židů. Ale názory na to, jak má být správně uplatňován a vykládán, se různily.

K problematice znalosti a používání Zákona a biblických textů vůbec je třeba také dodat, že v uvedené době ještě nebyl ustálen starozákonní kánon. U některých knih, zejména těch mladších, řazených později do oddílu Spisy, neexistoval konsenzus, jestli mají být považovány za součást židovské bible, nebo ne. Ke kodifikaci došlo podle některých názorů na konci 1. století n. l. na synodě v Jamnii, podle jiných se diskuse táhly ještě déle.¹⁸

Obecně přijímané knihy, které byly součástí Tóry nebo Proroků, neměly žádné normované znění. Existovaly v různých opisech, vzájemně se od sebe lišících. Odlišnosti byly i mezi hebrejským originálem Písma a řeckou Septuagintou, používanou zejména diasporními Židy včetně Pavla. Jednotlivé synagogy také obvykle neměly k dispozici všechny svitky, takže přístup k biblickým textům byl pro mnohé židy dost nesnadný. Není tedy překvapivé, když dobový autor ve svém spise cituje starozákonní text a jeho citace je z dnešního pohledu nepřesná. Dvojnásob to platí o Pavlovi, který na svých cestách jistě neměl s sebou celou Tóru a Proroky.

1.3. Užití slova zákon v Pavlových listech

Pavel byl diasporní Žid a současně římský občan, narozený počátkem našeho letopočtu v Tarsu v Malé Asii. Rodinným původem i smýšlením byl farizej, který se sám označoval za horlivého stoupence tradic otců (Ga 1,14). Vzdělání zřejmě získal v Jeruzalémě. Původně proti křesťanům vystupoval, a to zejména proti těm, kteří byli kritičtí k chrámovému kultu a židovským tradicím. Když se stal sám křesťanem, nepřidal se ke křesťanům zakotveným v tradici judaismu, jak by se dalo očekávat. Svým postojem se naopak začal podobat spíše těm, které dříve pronásledoval. V tom ohledu bylo jeho obrácení opravdovým obrátem o sto osmdesát stupňů, který byl spojen s radikálním přeskupením hodnotového žebříčku.¹⁹

Své obrácení zároveň chápal jako povolání k misijní činnosti. Nejprve se stal spolupracovníkem Barnabášovým, později se rozešli a Pavel se zaměřil na zakládání křesťanských obcí v pohanském prostředí. Podstatou jím hlásaného evangelia byl Ježíš Kristus ukřižovaný a vzkříšený a tuto zvěst Pavel odmítal komplikovat hlásáním obřizky, židovských svátků nebo stravovacích předpisů. Na problémy nebo spory, ke kterým docházelo v obcích během jeho nepřítomnosti, reagoval svými listy. Řešil v nich především to, co v dané obci bylo aktuální. Často se jednalo o tematiku Zákona, se kterou byly jeho obce opakovaně konfrontovány ze strany judaizujících křesťanů.

¹⁷ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 63.

¹⁸ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 59.

¹⁹ Srov. EGGER, Wilhelm. *Galaterbrief. Philipperbrief. Philemonbrief*. Würzburg: Echter Verlag, 1988, s. 15-16.

V předchozím textu bylo uvedeno, že slovo zákon má v biblických textech několik významů. Platí to i v případě Pavlových listů, kde k tomu navíc přistupuje Pavlovo obrazné a místy zkratkovité vyjadřování, kterým vznikají významy nové.

Někdy označuje Pavel slovem Zákon celé Písmo, tedy Starý zákon v té podobě, v jaké ho tehdy znal. Například v Ř 3,10-18 cituje z Proroků a Spisů a ve verši 3,19 na tuto soustavu citátů naváže slovy: „Víme, že co zákon říká, říká těm, kdo jsou pod zákonem...“ V této větě nejprve mluví o Zákonu jako o celém Písmu, jak vyplývá z kontextu, ale vzápětí použije slovo Zákon v jiném smyslu, ve smyslu Mojžíšův zákon, Tóra.²⁰ Plynule přešel z jednoho významu do druhého.

Další význam slova Zákon v Pavlových listech je tedy Tóra. Toto užití se dá předpokládat tam, kde se objevuje formulace „zákon a proroci“ (Ř 3,21).

Podobný smysl má výraz Mojžíšův zákon, Zákon zjevený na Sinaji. Na uspořádání formulované Mojžíšem odkazuje například Ř 5,13.20 (hřích se nezapočítává, dokud není Zákon; Zákon přispěl k tomu, že se provinění rozmohlo), dále Ga 3,17 (Zákon vydaný 430 let po Abrahamovi) nebo Ga 3,19 (Zákon vyhlášený anděly a předaný lidskému prostředníku). V Ga 4,4 je řeč o Synu narozeném ze ženy a podrobeném Zákonu, který má vykoupit ty, kdo jsou Zákonu podrobeni. Podle Ř 4,16 jsou potomky Abrahamovými ti, kdo stavějí na Zákoně, i ti, kdo žijí z víry. Zákon vyjadřuje Boží vůli a je dobrý (Ř 7,16), někdy je přímo nazván Božím zákonem (Ř 8,7).

Na některých místech se zdá, že Pavel Zákon omezuje na Dekalog jako na jádro Pentateuchu (Ř 7,7; Ř 13,8-9).²¹

Shrneme-li, co bylo dosud uvedeno, dojdeme k závěru, že slovo Zákon u Pavla často označuje celek Písma nebo jeho část, které sdělují Boží vůli a jsou normou pro život židů.

Jinde se ale Pavel vyjadřuje o Zákonu pejorativně, zlehčujícím způsobem.²² Není to zaměřeno proti Zákonu samotnému, ale proti jeho zvrácenému pojetí. Výrok „vždyť nejste pod zákonem, ale pod milostí“ (Ř 6,14) neznámá, že Zákon už neplatí, ale upozorňuje, že pokřtěný člověk nemá hledat v Zákoně své ospravedlnění. Podobně je třeba chápat verš Ga 5,18.

Často opakovaný výraz „skutky zákona“ (Ř 3,20; Ga 3,2 apod.) označuje obvykle takové jednání, kdy se člověk mylně domnívá, že svým plněním předpisů Zákona si před Bohem získává zásluhu, a sám si tak zajišťuje Boží přízeň, milost a odpuštění. Nutnost usilovat o správné jednání Pavel nepopírá, ale skutky jsou až důsledkem ospravedlnění, ne cestou k němu. Věta „nyní je však zjevena Boží spravedlnost bez zákona“ (Ř 3,21) znamená, že ospravedlnění bylo lidem dáno nezávisle na jejich zásluhách.

Ospravedlnění se podle Pavla projevuje smířením člověka s Bohem (Ř 5,1.10-11), odpuštěním, kterého se člověku dostává (Ř 3,24-25), jeho posvěcením (Ř 6,19-22) a do budoucna je příslibem jeho konečné spásy (Ř 1,16-17).²³ To vše je mu od Boha dáno jako milost, prostřednictvím Ježíše Krista ukřižovaného a vzkříšeného a skrze víru, nikoliv jako odměna za plnění Zákona.

Totéž je řečeno výrokem, že se člověk „stává spravedlivým vírou bez skutků zákona“ (Ř 3,28). Je také možno ve stejném duchu tvrdit, že lidé jsou „zproštěni zákona“ (Ř 7,6), jsou „mrtvými pro zákon“ (Ř 7,4) nebo že „Kristus je konec zákona“ (Ř 10,4; jiný

²⁰ Srov. *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 2009, s. 1125.

²¹ Srov. SCHLIER, Heinrich. *Grundzüge einer paulinischen Theologie*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1978, s. 78.

²² *Nový biblický slovník*, s. 1125.

²³ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník A-P*. Praha: Kalich, 1992, s. 565.

možný překlad je cíl zákona). Pavlovo zkratkovité vyjadřování zde může nepozorného čtenáře zmást.

Jindy Pavel používá slovo zákon ve smyslu vládnoucí a řídicí princip. V Ř 3,27 píše o zákonu víry, který je protikladem zákona skutků. V Ř 7 mluví o zákonu hříchu, který ovládá člověka, přestože člověk se chce řídit jiným zákonem.

V Ř 2,12-15 píše Pavel o přirozeném zákonu, který byl dán do srdce národům žijícím bez zjeveného Zákona. Tento zákon má jinou formu než Tóra, ale svou podstatou se od ní neliší, jak je z textu patrné.

Pavel tedy užívá pojem zákon v mnoha různých významech. Vedle významů běžných ve starozákonních knihách vytváří významy nové. Některé jeho formulace jsou hutné a zestručněné, počítá s tím, že čtenář bude dostatečně soudný a pochopí, co se skrývá za slovy. Jinde plynule přechází od jednoho významu k druhému, takže může při nepozorném čtení vzniknout dojem, že si protiřečí. Pro správné porozumění je nutné nevytrhávat výroky z kontextu, vnímat souvislosti a pečlivě rozlišovat.

Tato bakalářská práce si stanovila za cíl zkoumání Pavlova chápání Zákona. Bude v ní tedy řeč zejména o tom, jak Pavel vnímal Zákon vyjádřený v Tóře vzhledem k nové situaci, která nastala po velikonočních událostech. Při tom budou zmíněny i další Pavlem užitá významy slova zákon, protože s Tórou vždy nějak souvisí.

2. Téma Zákona v listu Římanům

2.1. Historický kontext listu Římanům

List Římanům byl sepsán pravděpodobně v Korintě někdy v letech 55-57, nejspíše v zimním období. Pavel v té době dokončoval svou třetí misijní cestu, ve východní části impéria považoval svoji misii za ukončenou a chystal se pokračovat na západ, do Říma a dál (Ř 16, 23-24).

Ještě předtím čekala Pavla cesta do Jeruzaléma. Zde chtěl odevzdat výtěžek sbírky uskutečněné v jím založených řeckých křesťanských obcích. Sbírkou byla určena chudým členům jeruzalémské obce. Závazek pamatovat na jeruzalémské chudé přijal Pavel na tzv. apoštolském koncilu a nyní ho svou sbírkou chtěl splnit. Nejel si do Jeruzaléma pro souhlas a podporu vůdců tamější náboženské obce. Své evangelium neodvozoval od lidí a nepodroboval ho jejich kontrole. Ale zároveň si byl vědom, že je třeba udržovat jednotu křesťanských obcí, a sbírka k tomu mohla vhodně posloužit.

Pavel ovšem nezakrývá, že z cesty do Jeruzaléma má určité obavy (Ř 15, 30-31). Neví, jak bude v Jeruzalémě přijat. Musí počítat s tím, že tam proti němu vystoupí jeho protivníci, Židé nebo židokřesťané zakotvení v tradicích vyvoleného národa, kteří Pavla obviňují ze zlehčování Zákona a z toho, že evangelium příliš přizpůsobuje morálně laxním pohanům.²⁴ Už má zkušenosti s jejich agitací proti své osobě i s jakousi protimisíí, kterou se snažili uskutečnit v jím založených obcích.

Pavel Římanům sděluje, že je už dlouho chce navštívit a doufá, že po návratu z Jeruzaléma k tomu bude mít příležitost. Informuje je, že kromě pobytu v hlavním městě má v úmyslu pokračovat ve své misijní činnosti směrem do Hispánie, a zároveň prosí, aby ho v tomto záměru podle svých možností podpořili. Bližší seznámení s křesťany v Římě mu tedy zřejmě mělo posloužit mimo jiné k tomu, aby si vytvořil předpolí pro své působení na západě, možná doufal i ve finanční pomoc římských křesťanů nebo v poskytnutí jazykově znalého doprovodu na cestu po Hispánii.²⁵

V listu se Pavel pouští do systematického výkladu ve snaze představit římské křesťanské obci své pojetí evangelia. V dané situaci je pochopitelné, že chce lidem, se kterými ještě neměl možnost blíže se poznat a které brzy hodlá navštívit a požádat o podporu, dát najevo svou pravověrnost. V Římě už o něm jistě slyšeli a Pavel musí počítat s tím, že to nebyly jen pochvalné zprávy. Mnohokrát se už střetl se židokřesťanskými oponenty, kteří podkopávali jeho činnost v jím založených obcích, a musí předpokládat, že jejich pomluvy ho předešly anebo brzy předejdou i do Říma. Chtěl tedy Římány zavčas seznámit se svými skutečnými názory a vyvrátit alespoň na dálku zkreslené informace, které o něm kolovaly, aby nebylo ohroženo jeho vstřícné přijetí v Římě a s ním i zamýšlená španělská misie.²⁶

Proto je tedy list Římanům komplexním výkladem Pavlovy teologie, zároveň ale reaguje na danou situaci a zaměřuje se především na témata, ve kterých se Pavel se svými protivníky rozcházel. To, co v listech Galatánům Pavel někdy dost emotivně vykládá jako odpověď na protimisii svých odpůrců, rozebírá v listu Římanům

²⁴ Srov. STUHLMACHER, Peter. *Der Brief an die Römer*. Göttingen – Zürich: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, s. 11.

²⁵ Srov. THEOBALD, Michael. *List Římanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 24.

²⁶ Srov. STUHLMACHER, Peter. *Der Brief an die Römer*, s. 11-12.

systematicky a s chladnou hlavou. Na některých místech listu vede pomyslný dialog se svými odpůrci, formuluje jejich námitky, u kterých musí počítat s tím, že je římská křesťanská obec z jejich úst už slyšela nebo brzy uslyší, a ve svém výkladu tyto námitky postupně vyvrací.

Dialog se židovstvím, který je významnou součástí listu, mohl Pavlovi zároveň posloužit jako argumentační příprava na cestu do Jeruzaléma.²⁷

Z listu je zřejmé, že ačkoliv Pavel v Římě ještě nebyl, je důkladně obeznámen s poměry v tamější křesťanské obci. Konkrétní rady a doporučení ve 12. až 15. kapitole často zjevně reagují na skutečnou situaci, ve které římská obec žije. Pokud je 16. kapitola skutečně původní součástí listu Římanům a nikoliv později doplněným textem pocházejícím odjinud, jak si někteří myslí, naznačuje dlouhý seznam pozdravů a vzkazů, kolik křesťanů zdržujících se v hlavním městě zná Pavel jménem nebo i osobně. S pomocí Pavlova listu i jiných pramenů si můžeme udělat alespoň zevrubný obraz o stavu římské obce.

Nemáme přesné správy o tom, kdy a kým byla římská křesťanská obec založena. Jejím zakladatelem určitě nebyl apoštol Petr, se kterým bývají počátky křesťanství v Římě tradičně spojovány. Ten do Říma musel přijít až po napsání listu Římanům; kdyby v Římě byl přítomen, jistě by ho Pavel neopomněl v závěrečných pozdravech.²⁸ První zprávy o velikonočních událostech v Jeruzalémě mohli do Říma přinést už poutníci, kteří se v Jeruzalémě účastnili letnic a byli svědky vystoupení apoštolů. Později mohli úlohu šířitelů evangelia sehrát obchodníci a řemeslníci přicházející do hlavního města z Antiochie nebo Jeruzaléma. Podobně jako v jiných středomořských městech, i v Římě se křesťanství nejprve uchytilo v prostředí místních synagog, a to mezi samotnými Židy a mezi jejich sympatizanty, kteří byli shromážděni kolem synagogy, ale nedali se obřezat a nestali se Židy v pravém slova smyslu. V Římě byla židovská komunita nejpozději od Pompeiových časů, protože tento římský vojevůdce po obsazení Jeruzaléma r. 63 př. n. l. odvedl do hlavního města skupinu židovských zajatců.²⁹ Kolem židovských synagog se začala nyní utvářet křesťanská obec.

Na konci 40. let bylo křesťanství mezi římskými Židy už natolik rozšířeno, že se stalo zdrojem nepokojů. Spisovatel Suetonius ve svých životopisech císařů podotýká, že císař Claudius vydal edikt, kterým vypověděl z Říma Židy, a to kvůli nepokojům podněcovaným jakýmsi Chrestem. Židé a židokřesťané se tedy dostali do takových rozporů, že vyvolali zásah státní moci. Claudiův edikt vyšel v roce 49. Krátce poté se Pavel v Korintě setkal s Aquilou a Priskou, kteří museli opustit Řím, a nejpozději tehdy se dozvěděl o existenci křesťanské obce v tomto městě.

Ta se mezitím dostala po odchodu Židů a židokřesťanů do nové situace. Odešli dosavadní vůdci obce a iniciativu museli převzít pohanokřesťané. Teprve po smrti císaře Claudia roku 54 se Židé a židokřesťané mohli vrátit a zároveň mohl i Pavel začít pomýšlet na cestu do Říma. Vedení obce zřejmě zůstalo i po návratu židovské části věřících v rukou pohanokřesťanů. Z Pavlova listu je patrné, že se obrací zejména ke křesťanům nežidovského původu (1,6 nebo 11,17), ale zároveň naznačuje odkazem na společného otce Abrahama, že v obci jsou i Židé (4,1).³⁰

V důsledku popsanych událostí můžeme předpokládat, že římská obec byla ve vztahu k židovskému Zákonu v jiné fázi vývoje než obce na východě. Oddělení od synagogy bylo už trvalou realitou – Židé křesťanům jistě nezapomněli, že kvůli nim museli opustit

²⁷ Srov. THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 20.

²⁸ Srov. THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 21.

²⁹ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 21-22.

³⁰ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*. Würzburg: Echter Verlag, 1994, s. 17.

město. Jistě ne náhodou Pavel ve svém listě věnuje překvapivě málo prostoru obřízce. Její přijetí nebo nepřijetí už nebylo v římské obci zásadním tématem. Někteří židokřesťané se asi ještě snažili dodržovat židovské stravovací předpisy a svátky, jak je patrné z Ř 14,1-23. Jistě to pro ně bylo náročné, protože u židovských prodejců už nakupovat nemohli a potraviny odpovídající židovským zvykům se jim sháněly obtížně.³¹ Někteří tak volili raději vegetariánství a zřeknutí se vína.

Zdá se, že tyto skutečnosti mohly být pro Pavla dobrou motivací, aby se s římskou obcí pokusil navázat intenzivnější spojení. Byla to zřejmě obec, která už byla daleko méně ovlivnitelná hlasateli obřízky a tradičními judaisty než obce v Řecku. Vnější okolnosti způsobily, že se z ní stala obec v mnoha ohledech Pavlovi blízká. Když tedy Pavel ve svém listu římské křesťany chválí za jejich víru (1,8 nebo 16,19), lze se domnívat, že to není jenom obvyklá zdvořilostní fráze.

Pavel pozdravuje věřící z jednotlivých domů. Římská obec tedy musela mít formu „domácích církví“. Je otázka, nakolik si už stihla vytvořit vědomí jednotné obce přesahující všechna domácí společenství.

2.2. Rozbor vybraných úryvků z listu Římanům

2.2.1. Struktura a tematické zaměření listu

První kapitola začíná tradičním vstupním pozdravem a pokračuje díkůvzdáním za římské křesťany, které Pavel chce navštívit. Od 1,16 plynule přechází k výkladu svého pojetí evangelia. Až do 3,20 pojednává o tom, že celé lidstvo je propadlé hříchu. Nejprve mluví o pohanech, popisuje jejich zvrácené chování jako důsledek odpadu od Boha, pak se obrací k Židům, kteří sice mají Zákon, ale jejich jednání je stejně hříšné jako jednání pohanů. Zákon přinesl poznání hříchu, ale nemůže nikoho ospravedlnit.

Od 3,21 Pavel hovoří o záchraně skrze víru v Ježíše Krista, ve kterém Bůh nabízí lidstvu ospravedlnění nezávisle na Zákonu. Podobně jako v listu Galat'ánům zmiňuje praotce Abrahama jako pravzor věřícího (4. kapitola).

V 5. a 6. kapitole rozebírá Pavel zapletenost lidstva v hříchu v souvislosti s Adamovým pádem a vysvobození od hříchu skrze Ježíše. O Zákonu podrobně pojednává 7. kapitola. V 8. kapitole je popsán nový život daný Duchem.

V 9.-11. kapitole se Pavel vyrovnává se skutečností, že Židé víru v Krista nepřijali, poukazuje na to, že díky tomu se evangelium šíří mezi pohany, a vyslovuje přesvědčení, že vyvolený národ bude také spasen.

Od 12. do 15. kapitoly udílí Pavel konkrétní praktické rady a napomenutí. Na konci 15. kapitoly mluví o svých plánech do budoucna. V 16. kapitole následují pozdravy a list končí dodatečně připojenou doxologií ve verších 16,25-27.

2.2.2. „Přirozený zákon“ (2,12-16)

Ve 2. kapitole je nejprve řeč o soudu, který se týká jak Židů, tak pohanů, každého, kdo se provinil. S odkazem na Ž 62,13 Pavel prohlašuje, že Bůh každému odplatí podle jeho skutků. „Ti, kteří neměli zákon a hřešili, také bez zákona zahynou; ti, kteří znali zákon a hřešili, budou odsouzeni podle zákona“ (2,12). K ospravedlnění nestačí Zákon slyšet, je třeba Zákon plnit. Národy, které Zákon nemají, přesto samy mohou dělat to, co

³¹ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 22.

Zákon žádá. „Tím ukazují, že to, co zákon požaduje, mají napsáno ve svém srdci, jak dosvědčuje jejich svědomí, poněvadž jejich myšlenky je jednou obviňují, jednou hájí“ (2,15). Zatímco obřezaný Žid spoléhá na Zákon a považuje se za toho, který má pravé poznání, jeho skutky tomu často neodpovídají. Naopak neobřezaný, který zachovává Zákon, je pravým Židem s pravou obřízkou, obřízkou srdce.

Jen tak mimochodem zde tedy Pavel podotýká, že Židé mají svůj Zákon, ale existují pohané, kteří jednají lépe než mnohý Žid, protože mají zákon vepsaný do srdce. Tato myšlenka není jádrem jeho výkladu, proto ji příliš nerozvádí. Jak ale k uvedenému tvrzení vlastně došel a co tím rozumí?

Karl Barth ve svém komentáři³² poukazuje na to, že Židé i pohané jsou podle Pavla hříšníci. Pokud tedy existují nějakí pohané, kteří jednají v souladu se zákonem vepsaným do jejich srdcí a tím zahanbují Židy, nemůže se jednat o nikoho jiného než o pohany obrácené na křesťanskou víru, ve kterých působí Duch a vede je. Pak by ovšem zákon napsaný do jejich srdcí nebyl nějakým přirozeným zákonem, který má v sobě každý člověk, ale byl by realizací Jeremiášova proroctví o nové smlouvě (Jr 31,33), která se uskutečnila Kristovým příchodem.

Jiné výklady ale mají zato, že Pavel zde opravdu měl na mysli nějaký přirozený zákon, působící v člověku jako takovém. Nasvědčovalo by tomu i to, že v Pavlově textu je zákon vepsaný do srdce dán do souvislosti se svědomím, které přece není pouze výsadou křesťanů. Pavel svým výrokem ve 2,14-15 navíc nemusí mínit, že uvedení pohané plní zákon dokonale a vždy. To by skutečně neodpovídalo kontextu celého listu, jak podotýká Barth. Možná je zde pouze naznačeno, že pohan - který je ovšem hříšník a stejně jako Žid propadl soudu - někdy v něčem jedná lépe než Žid, protože se řídí svým svědomím.

Peter Stuhlmacher³³ hledá Pavlovu inspiraci v této věci v textech Starého zákona a v dalších židovských spisech. Jak uvádí, targum k biblickému příběhu o stvoření světa tvrdí, že člověk byl stvořen ze 248 údů a 365 cév. Podle rabínských počtů obsahuje Tóra 248 příkazů a 365 zákazů. Takto symbolicky je tedy naznačeno, že už při stvoření světa byly do člověka nějakým způsobem vloženy požadavky obsažené v Tóře.

Židovská tradice také předpokládá, že praotec Abraham Tóru znal a dodržoval, i když ještě nebyla zjevena v psané podobě. Některé židovské spisy se zamýšlejí nad funkcí svědomí, díky němuž člověk volí mezi dobrým a špatným, které člověka uvnitř obviňuje a pobízí k obrácení. I pohané jsou před Božím soudem svými myšlenkami obžalovávaní nebo hájeni.

Stručně řečeno, židovská tradice připouští, že Zákon má v člověku své přirozené základy už od stvoření světa. Stuhlmacher staví Pavlovy názory výhradně na tuto židovskou tradici.

Pavla ale mohlo inspirovat také řecké myšlení. Uvádí to Rudolf Pesch³⁴ a za jisté to považuje Karl Kertelge³⁵, podle něhož Pavel přímo navazuje na řeckou helenistickou etiku.

Řecká filozofie počítala s jakýmsi principem, na kterém je uspořádán svět. Člověk tento princip může poznávat rozumem. Lidské zákony, mají-li být všeobecně závazné, by měly být v souladu s tímto řádem světa. Stoikové v této souvislosti hovořili o světovém logu a jeho zárodcích, které v sobě má každý člověk (logos spermatikoi).

³² Srov. BARTH, Karl. *Stručný výklad listu Římanům*. Praha: Kalich, 1989, s. 34.

³³ Srov. STUHLMACHER, Peter. *Der Brief an die Römer*, s. 41-42.

³⁴ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 33-34.

³⁵ Srov. KERTELGE, Karl. *Grundthemen paulinischer Theologie*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1991, s. 156-160.

Pavel na tuto nauku mohl navázat. V jeho pojetí se ovšem nejednalo o nějaký neosobní logos, ale o Boží slovo působící ve stvoření a v každém člověku. Tento zákon je podle něj obsahově totožný se Zákonem Mojžíšovým zjeveným na Sinaji, jen forma je jiná. Pohané mají zákon v srdci, promlouvá v jejich svědomí, protože byli stvoření stejným Bohem jako Židé.

Novější rozborů a komentářů se tedy spíše kloní k možnosti, že se Pavel inspiroval řeckým myšlením, starší komentáře omezují své bádání na židovské zdroje. Pavel jako vzdělaný diasporní Žid jistě dobře znal obojí. On, který „se všem stal vším, aby získal alespoň některé“, by určitě neváhal v dialogu s pohany použít jim známé myšlenkové postupy, aby jim přiblížil evangelium. Helenistická filozofie zde není v rozporu s evangeliem, čehož si jistě byl vědom. Asi tedy není nutné tvrdošijně trvat na tom, že jeho uvažování v této věci neopustilo mantinely dané židovským prostředím. Zároveň by bylo velmi přehnané kvůli tomu označovat Pavla za stoika.

Protože Pavel tento námět dále nerozvádí, nedá se u něj mluvit o propracované koncepci přirozeného mravního zákona. Stručná zmínka o zákonu napsaném pohanům do srdcí posloužila Pavlovi především k tomu, aby postavil Židy na jednu úroveň s pohany. Tím, že neustále opakuje, že Židé i pohané propadli odsouzení za své hříchy, dává najevo, že i přirozený zákon je zasažen mocí hříchu a takto oslabený sám k záchraně nestačí.³⁶ Znovu jako by se k tomu vracel ještě v 7. kapitole: „Ve své nejvnitřnější bytosti s radostí souhlasím se zákonem Božím; když však mám jednat, pozoruji, že jiný zákon vede boj proti zákonu, kterému se podřizuje má mysl“ (7,23). Zde nechává Pavel svými ústy promlouvat nikoliv jen Žida, ale prostě člověka.

Pohané a Židé jsou v Pavlových očích vůči evangeliu v podobné výchozí pozici. Jedni mají zjevený Zákon, druzí zákon vepsaný do svého nitra, ale jedni i druzí potřebují milost zprostředkovanou Kristem. Z toho lze vyvodit závěr, že pohané mohou přijmout evangelium, aniž by se museli zavázat k dodržování židovského Zákona.

2.2.3. Ospravedlnění z víry, ne ze Zákona (3,1-31)

Třetí kapitola listu Římanům mimo jiné ukazuje, jak se Pavel během diktování listu průběžně zaměřuje na vyvracení argumentů svých židokřesťanských protivníků. Postupně sám sebe konfrontuje s otázkami a tvrzeními, které jeho nauku zkreslují a posouvají jinam, odpovídá na ně a vyvrací je. Místy jako by skutečně vedl dialog s pomyslnou židovskou protistranou.

Ve třetí kapitole jeden takový dialog vrcholí tím, že Pavel cituje výrok, který mu pomlouvači zřejmě skutečně podsouvají: „Čiňme zlo, aby přišlo dobro“ (3,8). Tuto absurdní větu vyvodili Pavlovi odpůrci z jeho výkladů o tom, že k ospravedlnění nevedou skutky Zákona, ale milost Boží. Chápou jeho postoj tak, že jako stírá rozdíl mezi „spravedlivými“ Židy a „nespravedlivými“ pohany, přestává považovat za důležité i rozlišení mezi dobrem a zlem.³⁷ Pavel tuto povrchní interpretaci rázně odmítá.

Celou třetí kapitolu lze rozdělit na dvě části. Ta první (verše 1-20) obsahuje shrnutí předchozího. Znovu je v ní připomenuto, že Židé i pohané jsou pod mocí hříchu (3,9) a nedokážou se z této zapletenosti sami osvobodit. Židé jsou a zůstávají vyvoleným národem, kterému byla svěřena slova Zákona vyjadřující Boží vůli. Kvůli tomu se někdy ve srovnání s pohany považují za lepší, ale Pavel opakovaně upozorňuje, že tak to není. I Židé jsou propadlí hříchu a není v jejich moci Zákon naplňovat. Jsou sice

³⁶ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 202.

³⁷ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 38-39.

vyvolení, ale vlastní spravedlností se před Bohem chlubit nemohou. Platí to o nich tím spíše, že mají Zákon.

Zákon přesně pojmenovává dobro a zlo, pochází z něj tedy poznání hříchu (3,20) a vedlejším efektem toho, že byl Židům dán, se stalo rozmnožení jejich provinění (5,20). Zákon je dobrým Božím darem, ale Židé se díky němu spravedlivějšími nestali, naopak Zákon je usvědčil z viny, odsoudil je. Zákon s viníkem ani nic jiného udělat nemůže. Není v jeho pravomoci viníka omilostnit, to může udělat jenom zákonodárce / soudce, a to nezávisle na Zákonu.³⁸ Verš 3,19 k tomu říká: „Víme, že co zákon říká, říká těm, kdo jsou pod zákonem, aby byla umlčena každá ústa a aby celý svět byl před Bohem usvědčen z viny.“ Ti, co jsou pod Zákonem, tedy Židé, se nemají před Bohem čím vychloubat a musí pokorně mlčet, stejně jako pohané.

Druhá část třetí kapitoly začíná slovy: „Nyní je však zjevena Boží spravedlnost bez zákona, dosvědčovaná zákonem a proroky“ (3,21).

Slovní spojení „je zjevena Boží spravedlnost bez Zákona“ vyznívá v češtině poněkud dvojsmyslně. Jednoznačnější než český ekumenický překlad je Rudolf Pesch, který ve svém komentáři překládá: „Jetzt aber ist unabhängig vom Gesetz die Gerechtigkeit Gottes offenbart worden...“³⁹ Tedy nikoliv spravedlnost bez Zákona, ale spravedlnost zjevená nezávisle na Zákonu. Slovní spojení „unabhängig vom Gesetz“ Pesch ve svém komentáři často opakuje. Skutečnost, že Bůh jedná nezávisle na Zákonu, zjevně považuje pro výklad této části listu za významnou.

Zákon toto ospravedlnění tedy sám poskytnout nemohl, ale sliboval a předpovídal ho. Uskutečnilo se nezávisle na něm, ale přesto v souladu s ním. Zákon tady posloužil jako ukazatel k něčemu, co má následovat, co ho překračuje a naplňuje.

Ospravedlnění bylo lidem dáno skrze Ježíše Krista, který na sebe v lidském těle vzal ono odsouzení příslušející všem lidem jakožto hříšníkům. Záchrana pak byla lidem nabídnuta jako milost, prostřednictvím víry v Ježíše. Platí to jak pro Židy, tak pro pohany, vidíme tedy jejich vzájemnou rovnost, co se týká hříchu i ospravedlnění.

Poslední verš třetí kapitoly vyznívá zatím trochu záhadně: „To tedy vírou rušíme zákon? Naprosto ne! Naopak, zákon potvrzujeme“ (3,31). Z dosavadního výkladu se ale nezdá patrné, že by Zákon byl vírou potvrzen, spíše se jeví odsunutý do pozadí. Jako by Zákon ukázal na hřích a na budoucí spásu, na Zákonu nezávislou, a tím splnil svou dějinnou úlohu. Pavel vyložil, že skutky Zákona člověka nespasí, protože žádný člověk neplní Zákon zcela a vždy. Opravdovou cestou k záchraně je víra. Na základě těchto skutečností by bylo snadné považovat Zákon za nepodstatný a překonaný. Odtud už není daleko k cynickému prohlášení Pavlových odpůrců „čiňme zlo, aby přišlo dobro“. Ale v dalších kapitolách svého listu Pavel ukáže, že i ve svobodě dané ospravedlněním z víry má Zákon své místo.

2.2.4. Vysvobození od Zákona (7. kapitola)

Ve 4.-6. kapitole se Pavel z různých úhlů pohledu věnuje víře, ospravedlnění, hříchu a osvobození od hříchu. Sedmá kapitola se opět podrobněji zmiňuje o Zákonu, proto se na ni zaměříme blíže.

Podobně jako předtím byla řeč o tom, že v Kristu věřící zemřeli hříchu (6,1-11), také sedmá kapitola začíná prohlášením, že spojením s Kristovou smrtí jsme se stali mrtvými pro Zákon. To, že se Zákon vztahuje pouze na živé, demonstruje Pavel na (v židovské

³⁸ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 40.

³⁹ PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 40.

právní praxi skutečně zmiňovaném⁴⁰) příkladu, že manželka je Zákonem vázána k manželovi pouze do jeho smrti, pak je svobodná a může se oddat jinému. Také věřící je osvobozen od Zákona a může se oddat Kristu, který mu dal nový život. Osvobození od Zákona ale neznamená bezzákonnost. „Čteme tam, že jsme osvobozeni od »zákona hříchu a smrti«, a chceme-li rozumět 7. kapitole, nesmíme na žádném místě přehlédnout, že je tu řeč o tomto a jedině o tomto zákonu.“⁴¹

Ve verších 7-23 Pavel vysvětluje, jak je možné, že se Zákon stal pro člověka zákonem hříchu a smrti. Vyvrací, že by snad Zákon byl hříšný. Zákon sám o sobě je od Boha, je dobrý a svatý. „Zákon je (3,21) dosvědčení evangelia, forma, skořápka, v níž evangelium přichází k nám lidem.“⁴²

Příkázání Zákona se ale stala nástrojem, kterým hřích ovládl člověka. Zákon s sebou nese rozlišení mezi dobrem a zlem a hřích je zneužil, aby člověka uvedl do pokušení, vyvolal v něm žádostivost a představil mu zlo jako něco lákavého.

Pavel píše: „Já jsem kdysi žil bez zákona, když však přišel zákon, hřích ožil a já jsem zemřel. Tak se ukázalo, že právě příkázání, které mi mělo dát život, přineslo mi smrt“ (7,9-10). Pavlovými ústy tu v 1. osobě promlouvá Adam jako reprezentant každého člověka. Podle židovské tradice byl Adam přenesen do ráje po 40 dnech od svého stvoření, žil tedy opravdu nějakou dobu bez Zákona; příkaz, který pak v ráji obdržel, zastupoval celou Tóru.⁴³ Příkázání, které mělo člověka chránit od hříchu, ho nakonec muselo odsoudit k smrti jako hříšníka. Samotný Zákon tedy není hříšný, pouze se v něm zrcadlí lidská hříšnost, za kterou je zodpovědný člověk, ne Zákon.

Smrt, kterou hřích skrze Zákon člověku přinesl, je ve verších 14-23 popisována jako vnitřní rozpolcenost, rozpad jednoty osobnosti, ztráta vlastní identity. Člověk touží být dobrý, následovat Boží zákon, ale ve skutečnosti jedná tak, jak nechce, jako zajatec zákona hříchu. „Boží zákon narazil na temného dvojníka, který se po něm opičí – to je znázornění zamotané situace, do níž upadl člověk pod zákonem.“⁴⁴

Každý lidský pokus stát se vlastními silami dobrým a zajistit si záchranu vlastní dokonalostí je odsouzen k nezdaru. Úsilí zajistit si blaho vlastní cestou, bez Boha, bylo obsaženo už v Adamově provinění. „Kdo, sveden hříchem, se odhodlá, že bude sám plnit zákon a tím že si sám a ze sebe zajistí Boží milost, tomu zákon nemá co říci než to, že je tělesný, že člověk před Bohem neobstojí, že svůj plán učinit zákonu zadost a sám sebe ospravedlnit prostě nemůže provést, poněvadž je – jak jeho plán prozrazuje jasněji než vše ostatní – neodvolatelně zaprodán hříchu.“⁴⁵

Zákon se tak stává pro člověka nedosažitelnou metou, ke které se snaží přiblížit, ale opakovanými neúspěchy si jenom připomíná svou nedostatečnost. Z pohledu hřešícího člověka je dobrý Boží zákon skutečně možno vnímat jako zákon hříchu a smrti, protože nic jiného než poznání viny a odsouzení z něj tento člověk nemá.

Východiskem z bezvýchodné situace je ospravedlnění nabídnuté lidem (nezávisle na jejich více či méně nepodařených pokusech dodržet Zákon) skrze Ježíše Krista, který člověku poskytuje novou naději, přestože lidské tělo dále podléhá zákonu hříchu, člověk ve své slabosti stále hřeší a navenek se zdánlivě nic nemění (7,25).

⁴⁰ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 61.

⁴¹ BARTH, Karl. *Stručný výklad listu Římanům*, s. 71.

⁴² BARTH, Karl. *Stručný výklad listu Římanům*, s. 77.

⁴³ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 63-66.

⁴⁴ THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 191.

⁴⁵ BARTH, Karl. *Stručný výklad listu Římanům*, s. 81.

Vysvobození od zákona hříchu a smrti je tedy totožné s vysvobozením od hříchu, který zneužil Božího zákona k tomu, aby člověka ovládl a usmrtil. Nejde o zrušení Zákona jako Božího nároku vůči člověku, jak bude ještě dále ukázáno.

2.2.5. Nový život (8. kapitola)

„Zákon Ducha, který vede k životu v Kristu Ježíši, osvobodil tě od zákona hříchu a smrti,“ píše Pavel (8,2). Jak se Zákon stal pro člověka zákonem hříchu a smrti, už bylo uvedeno. Jak ale rozumět výrazu zákon Ducha? Znamená snad uvedený Pavlův výrok, že člověk byl od Zákona paradoxně osvobozen Zákonem?

Předpoklad, že zákonem Ducha je zde míněn tentýž Zákon, který se pro člověka jeho vlastní vinou stal zákonem hříchu a smrti, není až tak absurdní. Vždyť Zákon byl v předchozí kapitole označen za svatý. Rudolf Pesch⁴⁶ připouští, že by zde slovo zákon mohlo být míněno obrazně, ale spíše se přiklání k tomu, že se opravdu jedná stále o tentýž Zákon. Zákon skrze Ježíše došel k vlastnímu naplnění a teprve teď může plnit funkci, jakou vlastně od počátku plnit měl. Dosud vymezoval zlo a odsuzoval hříšníka, nyní byl jeho rozsudek nad lidmi zrušen a Zákon může v Kristově Duchu teprve teď uvádět lidstvo do nového života.

Tentýž názor jinými slovy vyjadřuje ve svém komentáři Karl Barth: „Boží zákon osvobozuje nejprve sám sebe od onoho zneužití hříchem, nejprve sám proráží onu zvrácenou podobu zákona hříchu a smrti, a sám sebe ukazuje ve své pravé podobě: v podobě Ducha, který člověka pudí, aby hledal Boží milost. A právě tím osvobozuje člověka od převrácené podoby zákona a od bídy, kterou mu v této zvrácené podobě zákon nutně připravuje.“⁴⁷ Hlavním činitelem zde není Zákon, který by člověka osvobozoval skrze skutky, ale Kristus, zprostředkovávající lidem milost od Boha.

Zákon tedy platí dál, ale přestává být pro člověka odsouzením a člověk ho vnímá více než dřív jako oslovení Boží. Vysvětluje se tím s jistým odstupem Pavlovo tvrzení, které ve 3,21 mohlo znít překvapivě: „To tedy vírou rušíme zákon? Naprosto ne! Naopak, zákon potvrzujeme.“ Potvrzujeme ho takový, jaký měl původně být.

Existují i jiné výklady. Franz Mussner⁴⁸ nevidí mezi zákonem Kristovým a zákonem Mojžíšovým žádnou kontinuitu. Jsou zde sice obsahové shody jako např. Desatero, které platí pro křesťany i nadále, a to v souhrnu vyjádřeném přikázáním lásky (13,8–10). Ale jinak je Kristův zákon něčím radikálně novým a oproti Mojžíšovu zákonu funguje odlišně – nejde v něm o povinnost, spíše o bytí. Evangelium tedy nahradilo Zákon; v Mussnerově pojetí skutečně platí, že Kristus je konec Zákona (10,4).

Člověk ovšem i po svém uvedení do nového života nadále zůstává hříšný. Jeho tělo dál podléhá smrti, ale už se nesnaží dostat ze zapletenosti v hříchu vlastními silami, protože v něm přebývá Duch, který mu nezávisle na jeho zásluhách dává život a jednou vzkřísí i jeho smrtelné tělo (8,5-11).

Přijetí takové milosti by se mělo odrazit v lidském jednání. „A tak, bratří, jsme dlužní, ale ne sami sobě, abychom museli žít podle své vůle,“ píše Pavel (8,12). Kdo žije v Duchu, bude se také ve svém jednání řídit zákonem Ducha. Znovu se tedy dostáváme ke skutkům Zákona. Ale už to nejsou ty skutky, kterými se člověk snažil získat zásluhy a zajistit si Boží blízkost; o nich Pavel ve 3. kapitole jednoznačně prohlásil, že ze skutků Zákona nikdo ospravedlněn nebude. Nyní je situace opačná:

⁴⁶ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 68-71.

⁴⁷ BARTH, Karl. *Stručný výklad listu Římanům*, s. 86-87.

⁴⁸ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, 280–287.

člověk přijal ospravedlnění od Boha jako dar a teprve potom následují skutky Zákona, kterými se v praxi projeví, že člověk žije v Duchu nový život. Přijatá milost člověka uschopňuje k tomu, aby naplnil Zákon, už ne ze strachu nebo z povinnosti, ale v souladu s naší novou identitou Božích dětí, kterou Pavel neopomíná v 8. kapitole také zdůraznit (verše 14-17).

Zde se definitivně ukazuje omyl Pavlových odpůrců, když ho obviňují, že podrývá etiku Tóry a hlásá zásadu „čiňme zlo, aby přišlo dobro“.⁴⁹ Konání dobra je podle Pavla projevem křesťanovy nové existence v Duchu, důsledkem jeho vykoupení.

2.2.6. Omyl Izraele (9,30–10,13)

Izraelský národ dosud trvá na tom, že hledá ospravedlnění ve skutečích Zákona (9,31–32). Pavel přiznává Židům horlivost, zároveň však dodává, že zůstali na polovině cesty.

Vysvětluje, že Zákon, kterého se Židé tak pevně drží, vychází od Krista a v Kristu je teprve plně zjeven. Takto lze také chápat větu „Kristus je konec zákona“ (10,4). Už vzhledem k tomu, co Pavel uvedl o Zákonu dříve, by bylo překvapivé, kdyby v Kristu byla platnost Zákona zcela ukončena. Řecké slovo *telos* neznamená jen konec, ale také cíl.

Mojžíšův výrok o slovu, které není člověku vzdáleno na nebi nebo v propasti, ale je mu blízké, protože je v něm samotném (Dt 30,12–14), nevztahuje Pavel na literu Zákona, ale na osobu Ježíše. Když tedy Židé ve jménu Zákona považovali za nutné odmítnout víru v Ježíše, uzavřeli se tím nevědomky samotné podstatě svého Zákona. Nepřipouštěli si, že Zákon by mohl ukazovat někam dál, než si kdy mysleli.

2.2.7. Konkrétní doporučení (13,8–10; 14,1–23)

V posledních kapitolách listu Římanům se už Pavel přímo Zákonu nevěnuje. Přesto jsou zde určité pasáže, které doplňují to, co už na toto téma bylo řečeno.

Ve 13. kapitole Pavel prohlašuje, že naplněním Zákona je láska. Jmenuje zde přikázání druhé desky Desatera a všechna je - v souladu s Ježíšovým největším přikázáním, v němž je obsažen celý Zákon i proroci (srov. Mt 22, 36-40) - zahrnuje do přikázání lásky k bližnímu. To neznamená, že Pavel jednotlivé příkazy Zákona nepovažuje za důležité. Přikázání lásky jim ale dává smysl a správný výklad. Jím je poměřována závaznost a důležitost konkrétních pokynů v Tóře i případná zastaralost některých příkazů a zákazů pro dnešní dobu.

Netýká se to kultických předpisů Zákona, o těch se zde Pavel nevyjadřuje, zřejmě považuje za samozřejmost, že v této oblasti se hlavní normou stal Kristus.

Z úhlu pohledu nabízeného přikázáním lásky lze vnímat na každém předpisu to podstatné. Vyžaduje to ovšem otevřenou mysl a zodpovědné posuzování. „Ten, kdo miluje, se nenechá zákonem spoutat ani vodit za ručičku, nenechá se zákonem udržovat v nedospělosti.“⁵⁰ Jednání motivované láskou navíc není nijak omezeno a nikdy není ukončeno, dosud sevřená přikázání se zde široce rozevírají.

Shrnutí Zákona v přikázání lásky dobře koresponduje s Pavlovými úvahami v 8. kapitole, kde poslušnost ospravedlněného už nestaví na strachu, ale na lásce. Kromě toho je tento závěr také v souladu s tehdejší židovskou tradicí. Podle Talmudu Hillel

⁴⁹ Srov. THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 202.

⁵⁰ THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 360-361.

učil, že celá Tóra je obsažena v pravidle nedělat druhému, co není milé ani mně; zbytek Tóry je pouze bližší výklad.⁵¹

Ve 14. kapitole píše Pavel o „silných“ a „slabých“ v obci a jejich soužití. Jedni jsou ve vztahu ke stravovacím a jiným předpisům Zákona svobodní, druzí se jich stále drží. Pavel nabádá k toleranci, nereaguje razantně, jak činí v podobném případě v listu Galat'anům. Nejedná se o obec jím založenou a necítí se povolán přikazovat. Zřejmě se také nejednalo o problém, který by obec zásadně ohrožoval. Skupina „slabých“ byla pravděpodobně pouze menšinou a nesnažila se obec rozložit. Spíše je bylo třeba povzbudit a neponižovat. Zdravé společenství určitou pluralitu snese.

Ve verších 13-23 Pavel upozorňuje na to, že pokud svobodné jednání „silnějšího“ bratra pohoršuje bratra „slabšího“, je dobré brát na to ohled. Pavel má jasno v tom, že není třeba odlišovat jídlo rituálně čisté od nečistého – všechno je ve skutečnosti čisté (verš 20). Zároveň ale připouští představu o nečistotě zakotvenou v mysli druhého. Když člověk, kterému je vše čisté, podle toho také jedná, žije v souladu se svým přesvědčením. Kdyby ale někdo, kdo je přesvědčen o něčem jiném, byl stržen jeho příkladem nebo donucen jednat jako on, „byl by odsouzen, kdyby jedl, protože by to nebylo z víry. A cokoliv není z víry, je hřích“ (verš 23).

Přesvědčení druhých má svou váhu a je třeba ho respektovat, i když není objektivně správné. Je lepší nedávat druhému své přesvědčení demonstrativně najevo, než ho svým svobodným chováním svést k tomu, aby udělal něco proti svému svědomí. To je rozlišování, které „dýchá téměř duchem novověku.“⁵²

Ukazuje se, že Pavel není žádný fanatik, že je skutečně svobodný a ke svobodě vyzývá i druhé. Když na jiném místě listu Římanům mluví o skutcích Zákona, nejde mu vlastně o to, jaké jsou tyto skutky objektivně, ale jak je kdo pojímá ve svém smýšlení. Jestli si jimi chce vytvářet nějaké zásluhy, nebo jestli jsou důsledkem jeho vztahu k Bohu. Podobně nezavrhuje židovský Zákon, obřizku a svátky. Nebojuje proti těmto skutečnostem, ale proti jejich zvrácenému chápání, které někteří lidé vykazují.

---

⁵¹ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 96.

⁵² THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 404.

3. Téma Zákona v listu Galat'anům

3.1. Historický kontext listu Galat'anům

Oblast Galacie se nacházela uprostřed Malé Asie v okolí dnešní Ankary. Od 3. století př. n. l. zde žily původem keltské kmeny, které se postupně počítily. Když oblast ovládli Římané, založili v Malé Asii provincii nazvanou Galacie, která zahrnovala větší prostor než území obydlené galatským obyvatelstvem. Zde se tedy vynořuje problém, jestli je list apoštola Pavla adresován Galat'anům v pravém slova smyslu, nebo jiným obyvatelům takto nazvané provincie. Kdyby byla druhá varianta pravdivá, mohlo by jít o obce Pisidii a Lykaonii, které Pavel a Barnabáš založili už během 1. apoštolské cesty. Tato „jižní“ teorie má své stoupence, ale spíše se zdá, že Pavel poslal svůj list obyvatelům skutečné Galacie, tedy pohanokřesťanskému obyvatelstvu keltského původu.⁵³ Z Ga 4,13 vyplývá, že Pavel byl u Galat'anů nejméně dvakrát. Ve Sk 16,6 a 18,23 máme skutečně dvě zmínky o tom, že Pavel procházel galatskou krajinou a Frýgií v rámci své 2. a 3. apoštolské cesty. Obrácení Galat'anů tedy zřejmě spadá do období 2. apoštolské cesty.

Nevíme přesně, kdy a kde byl list napsán. Často se uvádí časové rozpětí od r. 54 do r. 57. Rok 57 se považuje za pravděpodobný. Tematická blízkost k listu Římanům a k druhé části dnešního 2. listu Korint'anům naznačuje, že list Galat'anům od nich nedělí velká časová prodleva. Jako místo sepsání se uvádí Makedonie, kudy Pavel procházel,⁵⁴ nebo Efez, kde delší dobu pobýval.⁵⁵

Podnětem k sepsání listu byly zprávy o tom, že v galatských obcích vyvíjí činnost Pavlovi protivníci, kteří se Galat'any snaží přesvědčit, aby přijali obřizku, zachovávali židovský kalendář a vůbec celý Zákon. Kdo a jak Pavla informoval, nevíme, možná šlo o někoho z věrných učedníků z některé galatské obce. Pavlova reakce je velmi nekompromisní. Vyvrací názory svých protivníků, ironizuje je a Galat'any vyzývá, aby se drželi pravého evangelia, které přijali. Tón listu je ostrý, polemický.

Současný čtenář listu Galat'anům je svědkem komunikace, ale slyší pouze jednu stranu, Pavla. Musí se z jeho argumentace domýšlet, kdo byli jeho protivníci a jaká byla v Galacii situace. Tím je zároveň řečeno, že objektivní pohled je pro nás obtížný. Pavel nemusel být o dění v obcích úplně správně informován.⁵⁶ Vzhledem k jeho vznětlivosti je také třeba počítat s tím, že některé formulace jsou přehnané. Asi ne úplně právem přisuzuje svým protivníkům nedobrý úmysl (4,17).

Nebyl to ojedinělý případ, kdy se Pavel setkal s překážkou tohoto typu. S agitací proti své osobě počítal i v listu Římanům. O činnosti svých protivníků se vyjadřuje v druhé části 2. listu Korint'anům a varuje před nimi v listu Filipanům. Také Skutky apoštolů se netají s problémy, které Pavlovi způsobovaly aktivity jeho odpůrců.

Pokud jde o Pavlovy protivníky činné v Galacii, existuje mnoho teorií o tom, o koho vlastně šlo.⁵⁷ S jistotou lze říci, že se jednalo o judaisticky orientované křesťany, kteří

⁵³ Srov. OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1973, s. 211.

⁵⁴ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 9–11.

⁵⁵ Srov. OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*, s. 211.

⁵⁶ Srov. EGGER, Wilhelm. *Galaterbrief. Philipperbrief. Philemonbrief*, s. 8.

⁵⁷ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 15–25.

se drželi Zákona a byli přesvědčeni, že i křesťané obrácení z pohanství mají přijmout obřízku a zachovávat Zákon. Mohli přijít z Jeruzaléma, ale i odjinud, například z maloasijských obcí. Jejich hlásání bylo pravděpodobně spojeno se snižováním Pavlovy autority; jak se zdá z jeho sebeobhajoby v Ga 1,10–2,14, tvrdili o něm, že není plnohodnotným apoštolem ve srovnání se skutečnými apoštoly působícími v Jeruzalémě.

Pavel, zřejmě ve snaze vyvrátit tyto pomluvy, upřesňuje ve 2. kapitole listu svůj vztah k vedoucím představitelům jeruzalémské obce. Popisuje, jak byli on a Barnabáš přijati při své návštěvě Jeruzaléma. Jakub, Petr a Jan, „sloupy církve“, neměli tehdy žádné připomínky k tomu, jak hlásají evangelium mezi pohany, ani nechtěli po pohanokřesťanu Titovi, který je doprovázel, aby se nechal obřezat. Pouze žádali, aby nově zřízené obce pamatovaly na jeruzalémské chudé. Toto setkání v Jeruzalémě je ztotožňováno s tzv. apoštolským koncilem, o kterém pojednává Sk 15, a uskutečnilo se zřejmě roku 48 nebo 49.⁵⁸ Sám Pavel naznačuje, že jednání nebylo snadné, protože obřízka a povinnosti plynoucí ze Zákona měly své hlasité zastánce, kteří prosazovali zavedení těchto povinností i pro pohanokřesťany (2,3-5). Pavel s Barnabášem ale prosadili svou.

Problematičnost praktického soužití židokřesťanů a pohanokřesťanů se brzy poté ukázala při sporu, který se odehrál při Petrově návštěvě v Antiochii (2,11-14). Jednalo se o společné stolování, tedy i slavení eucharistie. Pro Židy dodržující Zákon bylo z hlediska rituální čistoty stolování s pohany problematickou záležitostí. Pro samotného Petra zpočátku ne, ale když přišli do Antiochie další Židé z Jakubova okruhu, neměl odvahu dál stolovat s pohanokřesťany a raději se oddělil. Jeho příkladu následovali i další včetně Pavlova spolupracovníka Barnabáše; možná to byl počátek jejich vzájemného odcizení, které skončilo rozchodem. Pavel zdůrazňuje Galaťanům, že Petra napomenul, že tedy není žádným vyslancem nebo vazalem jeruzalémské obce, ale jedná samostatně. Událost ukazuje, že vliv judaistů mezi křesťany byl značný a apoštolský koncil zdaleka nevyřešil všechno.

Nyní tedy zastánci obřízky přišli do Galacie. Někdo by se mohl ptát, proč Pavel na hlásání obřízky a Zákona reagoval tak rázně. Svolával dokonce prokletí na ty, které označil za hlasatele nepravého evangelia (1,8 – 9). Vždyť se také jednalo o křesťany. Vnášeli sice do života obcí něco, co bylo zbytkem překonaných starých pořádků, ale přijetím obřízky se křesťan přece nutně nemusí stavět ke Kristu zády.

Pavel zřejmě v činnosti svých odpůrců viděl riziko pro jednotu společenství. Zkušenost z Antiochie naznačuje, jak tyto spory jednotu ohrožují. Zároveň zdůrazňoval, že jeho odpůrci hlásají „jiné evangelium“ (1,6-7), že Kristovo evangelium zkresluje. Pavel trval na tom, že křesťanova naděje spočívá plně v Kristu, a tudíž nejsou nutná žádná doplnění ve formě přijetí obřízky a dodržování židovského Zákona. Pavlovi protivníci, zakotvení v judaismu, zřejmě považovali příslušnost k židovskému vyvolenému národu za nezbytnou podmínku účinnosti spásy. Pavel, ač také Žid, dává najevo, že základem je Kristus a všechno podstatné je obsaženo v něm.

Nevíme, jaký byl výsledek Pavlova snažení u samotných Galaťanů. Podle některých názorů zůstal jeho vztah s těmito obcemi asi trvale narušený, což se snad projevilo i tím, že se nepodílely na jeho sbírce pro jeruzalémské chudé.⁵⁹ Jiní se domnívají, že není

---

⁵⁸ Srov. EGGER, Wilhelm. *Galaterbrief. Philipperbrief. Philemonbrief*, s. 17.

⁵⁹ Srov. THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 16.

důvod pochybovat o příznivém účinku Pavlova listu. V Korintě také docházelo k závažným sporům, přesto zde Pavel zůstal pánem situace.⁶⁰

V dějinách církve byl list Galat'anům přijímán různě. Někteří byli zneklidněni těmi nejvyhrocenějšími pasážemi, takže úsek 3,19–22 byl při prepisování někdy upravován, aby se pohoršující znění přiblížilo únosnému standardu.⁶¹

Argumentaci směřující proti Zákonu naopak přivítal a po svém si vyložil Markion, který ve 2. století postavil Starý zákon a židovského Boha do protikladu ke Kristu a zcela je odmítl, což ovšem bylo v rozporu s Pavlovými postoji; Markion ve svém textu listu Galat'anům vypustil úsek 3,15–25, pojednávající o úloze Zákona v dějinách spásy.⁶²

Za zmínku stojí také to, že německý reformátor a znalec Pavlových listů Martin Luther přirovnával svůj kladný vztah k listu Galat'anům ke vztahu k své manželce Kateřině.⁶³

Pavlova rázná přímočarost v listu Galat'anům tedy nenechává čtenáře chladným, list vyvolává různé reakce.

3.2. Rozbor vybraných úryvků z listu Galat'anům

3.2.1. Struktura a tematické zaměření listu

Po úvodním pozdravu nenásleduje, jak je tomu v jiných Pavlových listech, díkůvzdání za adresáty nebo chvála jejich víry. Pavel ihned začíná s výtkami: „Divím se, že se od toho, který vás povolal milostí Kristovou, tak rychle odvracíte k jinému evangeliu“ (1,6).

Poté, co takto bez obalu vyjevil hlavní účel svého listu, ukazuje sám sebe jako apoštola povoláného Kristem, který není závislý na ostatních hlasatelích evangelia (1,10–24). Když předložil jeruzalémským představeným své evangelium, které hlásá pohanům, akceptovali ho bez výhrad. On sám se později nebál napomenout Petra, který se v Antiochii v kontaktu s pohanokřesťany choval nedůsledně, protože nechtěl pohoršit židokřesťany věrné Zákonu (2,1–14).

Podstatná část listu se věnuje tématům Zákon a ospravedlnění z víry. Nejprve Pavel dokazuje, že skutky Zákona nelze dosáhnout záchrany, která je pouze v Kristu (2,15–21). Jako příklad věřícího je zde uveden Abraham; zaslíbení, které od Boha dostal, se naplnilo Kristovým příchodem a skuteční Abrahamovi potomci jsou ti, kdo věří (3,6–18). Zákon pak byl přidán dočasně, do Kristova příchodu, jako dozorce nad lidmi (13,19–25).

Kdo je Kristem ospravedlněný, už není otrok Zákona, ale svobodný syn a dědic (3,26–4,7). Rozdíl mezi otroctvím pod Zákonem a svobodou v Kristu je ukázán na otrokyni Hagar a svobodné Sáře a jejich synech (4,21–31). Následuje delší pojednání o novém životě ve svobodě (5,13–6,10). Na závěr ještě jednou shrne podstatné myšlenky listu.

Svůj výklad Pavel několikrát přerušuje, aby znovu apeloval na Galat'any (3,1–5; 4,8–21; 5,1–12). Vyjadřuje se emotivně, používá zvolací věty a už vůči nim není tak odměřený jako na začátku listu – nazývá je bratry nebo dětmi.

⁶⁰ Srov. OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*, s. 213-214.

⁶¹ Srov. OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*, s. 114.

⁶² Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 259.

⁶³ Srov. RADL, Walter. *List Galat'anům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 7.

V listu Galat'anům najdeme mnoho témat, která jsou podobně uchopena jako v listu Římanům: ospravedlnění z víry (Ga 2,15–21; Ř 3,19–28), Abraham (Ga 3,6–29; Ř 4,1–25), jednota pokřtěných v Kristu (Ga 3,26–28; Ř 6,3–5), synovství místo otroctví (Ga 4,1–7; Ř 7,1–8,16), láska jako naplnění Zákona (Ga 5,13–15; Ř 13,8–10), skutky jako důsledek našeho osvobození (Ga 5,16–26; Ř 8,12–14).⁶⁴

Na rozdíl od listu Římanům zde nenajdeme výroky, které by vyzdvihovaly Zákon jako svatý, zjevující Boží vůli. Mohlo by se zdát, že Pavel Zákon úplně zavrhuje. Ale na konci listu odmítá „skutky lidské svévole“ (5,19–21), mluví o tom, že provinilého je třeba přivádět na správnou cestu (6,1), zmiňuje se o naplňování Kristova zákona (6,2), takže mravní normy jaksí samozřejmě akceptuje jako platné. List Galat'anům je pouze poněkud jednostranný, což plyne ze situace, ve které byl psán. Na přeceňování Zákona Pavel reaguje tím, že ukazuje jeho limity.

3.2.2. Ospravedlnění z víry, ne ze Zákona (2,15–3,18)

Podobně jako v listu Římanům zde Pavel zdůrazňuje, že ze skutků Zákona nebude nikdo ospravedlněn. Ve verši 18 píše: „Jestliže chci znovu stavět, co jsem dříve zbořil, usvědčuji sám sebe jako viníka před zákonem.“ Není tedy možné odvozovat ospravedlnění zároveň od Zákona i od Krista. Buď platí jedno, nebo druhé.

Ospravedlnění v Kristu přineslo radikální změnu, lidský život je napojen na nový zdroj (2,20). Nežijeme proto, že plníme požadavky Zákona, život je darem.⁶⁵

Druhá kapitola končí slovy: „Nepohrdám Boží milostí: Kdybychom mohli dosáhnout spravedlnosti skrze zákon, byla by Kristova smrt zbytečná“ (2,21). Ti, kdo se drželi Zákona v židovském pojetí, zřejmě příliš nepřemýšleli o významu ukřižování. Pro Pavla je to naopak zásadní téma.

Dále Pavel vychází z Gn 15,6 a na příkladu praotce Abrahama znovu ukazuje ospravedlnění z víry, ne ze skutků Zákona: „Uvěřil Bohu, a bylo mu to počítáno za spravedlnost“ (3,6).

V židovských textech není Abrahamův obraz jednotný: zatímco rabínská tradice zdůrazňuje, že Abraham znal a plnil Zákon, Filón Alexandrijský oceňuje Abrahamovu víru.⁶⁶ Pro Pavla je Abraham jednoznačně ideálem věřícího, jak ukázal také ve 4. kapitole listu Římanům..

Pavlovi odpůrci zřejmě Galat'any přesvědčovali, že se musí přijetím obřízky nejprve připojit k Abrahamovu potomstvu, aby dosáhli podílu na Božím zaslíbení, které Abraham obdržel. Pavel naproti tomu píše: „Pochopte tedy, že syny Abrahamovými jsou lidé víry“ (3,7). Abrahamova víra je předobrazem víry v Krista. Skutečné potomstvo Abrahamovo nejsou židé nebo obřezaní, ale věřící. Křesťané jsou pravý „Izrael Boží“ (6,16).

Do kontrastu s požehnáním přicházejícím skrze víru dává Pavel kletbu související se spoléháním se na skutky Zákona (3,10–12). Kniha Deuteronomium skutečně vyslovuje kletbu nad těmi, kdo Zákon neplní, ale doprovází ji také požehnáním pro ty, kteří ho zachovávají (Dt 27,12n). Rabínské výklady přihlížejí k obojímu, zatímco Pavel možnost požehnání mlčky pomíjí, protože nikdo z lidí Zákon plně nezachovává. Kletba tedy patří všem, kdo jsou vázání Zákonem.⁶⁷ V listu Římanům Pavel, jak už víme, podobně hovoří i o pohanech, kteří mají zákon ve svém nitru a také ho nejsou schopni plnit.

⁶⁴ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 11.

⁶⁵ Srov. RADL, Walter. *List Galat'anům*, s. 37.

⁶⁶ Srov. EGGER, Wilhelm. *Galaterbrief. Philipperbrief. Philemonbrief*, s. 24.

⁶⁷ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 193.

Prokletí plynoucí ze Zákona zrušil až Kristus tím, že ho vzal na sebe. „Proklet je každý, kdo visí na dřevě,“ cituje Pavel ve verši 13 volně podle Dt 21,23.⁶⁸ Kristovou obětí bylo zároveň naplněno zaslíbení dané Abrahamovi a všem národům se dostalo slibovaného požehnání.

Pro židy představují Zákon a smlouva s Bohem nedělitelný celek.⁶⁹ Pavel častěji než o smlouvě hovoří o Božím slibu nebo zaslíbení a spíše než k události na Sinaji ho vztahuje k Abrahamovi. Zaslíbení a Zákon jsou pro něj různé skutečnosti. Ještě více to zdůrazňuje ve 3,15–18. Slib daný Abrahamovi přirovnává k pravoplatné závěti, která nemůže být změněna nebo zrušena pozdějším ustanovením. Smlouvu s Bohem nemůže nijak změnit Zákon, „vydaný teprve po čtyřech stech třiceti letech“ (3,17).

Zde i v celém listu Galaťanům platí, že Pavel nezpochybňuje Zákon jako normu rozlišující dobro a zlo. „Je to spíše mentalita zákona, kterou Pavel odsuzuje a od které je člověk osvobozen, než jeho obsah. Není to odmítnutí zákona jako takového, ale odmítnutí takového pojetí, které říká, že zákon je schopen člověka ospravedlnit, osvobodit, spasit. Paradoxně, jenom ten, kdo odmítá přičítat zákonu takovou roli, věrně zachovává zákon.“⁷⁰

3.2.3. Omezenost Zákona (3,19–22)

Poté, co Pavel zdůraznil význam Božího zaslíbení a Zákon označil za dodatečný přídavek, který nemá sílu člověka ospravedlnit, vysvětluje v několika následujících verších, jakou úlohu má Zákon v dějinách spásy.

Velmi hutné vyjádření „(Zákon) byl přidán kvůli proviněním“ (3,19) by bylo samo o sobě obtížně srozumitelné. Jeho vysvětlení je naznačeno ve verši 22: „Ale podle Písma je všechno v zajetí hříchu, aby se zaslíbení, dané víře v Ježíše Krista, splnilo těm, kdo věří.“ Lze připomenout také několik úryvků z listu Římanům: „K tomu navíc přistoupil zákon, aby se provinění rozmohlo. A kde se rozmohl hřích, tam se ještě mnohem více rozhojnila milost“ (Ř 5,20). „Hřích bych nepoznal, kdyby nebylo zákona“ (Ř 7,7). „Tak skrze přikázání ukázal hřích celou hloubku své hříšnosti“ (Ř 7,13).

Zákon tedy přispěl k poznání hříchu. Hřích neodstranil, naopak se hřích díky Zákonu rozmohl. Tím bylo zároveň usnadněno budoucí působení milosti.

Je zřejmé, že tato funkce Zákona je dočasná a končí tam, kde začíná působit milost, tedy v době Kristova příchodu.

Časové omezení působnosti Zákona bylo ale pro židy něčím nepřijatelným. Zákon považovali za věčný. Podle některých židovských výkladů byl Zákon jednou ze sedmi věcí, které byly stvořeny dříve než svět.⁷¹ I pozdější knihy Starého zákona obsahují podobné výpovědi, například Bár 4,1: „Moudrost, to je kniha Božích nařízení, zákon trvajících navěky.“ Jednou z oblíbených myšlenek helenistického židovství bylo, že v době naplnění Božího zaslíbení budou i pohané podřízeni Zákonu.⁷²

K tomu je zde možné připomenout, že Pavlův výklad o dočasnosti se netýkal obsahu Zákona, ale jiné funkce, kterou Zákon měl. Zákon jako kritérium mravnosti platí dál.

⁶⁸ Verš Dt 21,23 o prokletí člověka pověšeného na dřevě mohl být používán židy, když polemizovali s křesťany o tom, jestli Ježíš byl nebo nebyl Mesiáš. Srov. KERTELGE, Karl. *Grundthemen paulinischer Theologie*, s. 98.

⁶⁹ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 188 - 189.

⁷⁰ POLA, Pavel. *Pojetí svobody v listech apoštola Pavla*. (Diplomová práce, KTF UK.) Praha, 2008, s. 46.

⁷¹ Srov. RADL, Walter. *List Galaťanům*, s. 47.

⁷² Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 247.

Přesto má Pavel výhradu k Zákonu i po obsahové stránce. „Byl vyhlášen anděly a svěřen lidskému prostředníku,“ píše (3,19). To, že na Sinaji byl Zákon Mojžíšovi předán prostřednictvím andělů, bylo poměrně nové pojetí, ale postupně v židovské tradici stále více rozvíjené. Židé tento pohled vnímali jako oslavné vyzdvižení Zákona, zatímco v Pavlových očích je to spíše degradace. Zákon je pro něj pouze zprostředkovaná Boží vůle.⁷³ Andělé sice nejednali zcela samostatně, z vlastní iniciativy, Bůh stále stojí v pozadí, ale Zákon už není výlučným a původním Božím slovem. Proto také byl na Sinaji přítomen Mojžíš jako lidský prostředník. Kdyby jednal sám Bůh, jednal by s izraelským národem přímo a lidského zprostředkovatele by nepotřeboval.

Opět zde tedy nepřímě vyniká zásadní význam původního Božího zaslíbení. Bůh přece jednal s Abrahamem přímo, bez prostředníka.⁷⁴

Zákon je „oboustranná smlouva, což je něco jiného než zaslíbení. Nestojí však proti zaslíbení: to by bylo v případě, že by mohl dát život. Ale ve skutečnosti nás všechny připoutává ke hříchu, abychom skrze víru v Krista dosáhli zaslíbeného dědictví.“⁷⁵

3.2.4. Zákon jako dozorce (3,23–25)

Zákon tedy poukazuje na hřích a tuto svou funkci plní do té doby, než přijde záchrana skrze Krista. Pavel to vysvětluje ještě jednou ve verších 23–25, kde mluví o Zákonu jako o našem strážci: „Dokud nepřišla víra, byli jsme zajatci, které zákon střežil pro chvíli, kdy víra měla být zjevena. Zákon byl tedy naším dozorcem až do příchodu Kristova, až do ospravedlnění z víry. Když však přišla víra, nemáme již nad sebou dozorce.“

Výrok o lidstvu jako o zajatcích působí nelibě. Řecké sloveso, které zde bylo použito, však může mít význam negativní i pozitivní – v tom smyslu, že jsme byli drženi ve vězení, ale i střeženi nebo chráněni.⁷⁶ Židé byli omezeni příkazy Zákona, který dbal, aby přetrvalo povědomí o tom, co je dobré a co je zlé. K podřízení Zákona jistě patřily také strach, vědomí vlastní bezmoci, pocit viny a další prožitky, které obvykle zažívají vězni. „Zákon tě svazuje, protože tě drží v otroctví tvého zla a tvé smrti prostě proto, že ho nezachováš.“⁷⁷

Ve verších 24 a 25 je Zákon v českém ekumenickém překladu označen za dozorce (v poznámce je doplněno jako synonymum slovo vychovatel). V řeckém originále použil Pavel slovo *paidagogos*. Tento výraz neoznačoval pedagoga v dnešním slova smyslu, ale otroka, který měl na starosti děti. Vodil je k učitel, nosil jim do školy potřebné pomůcky, byl jim nápomocný a chránil je, dbal na jejich slušné chování. Často bylo jedinou jeho kvalifikací to, že jinou práci z důvodu fyzické nedostatečnosti vykonávat nemohl. Jeho úlohou nebylo vyučovat, ale doprovázet, dohlížet a trestat. Když jeho svěřenec dosáhl plnoletosti, *paidagogův* úkol končil.⁷⁸ Bůh dal svému národu Zákon, tak jako otec dává svým dětem otroka – vychovatele.

Pavel nepředpokládá, že by Zákon člověka nějak uschopnil snadněji přijmout víru. Zákon byl skutečně jen tím, kdo nedospělého člověka doprovodil na jeho cestě k učitelu,

⁷³ Srov. OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*, s. 115.

⁷⁴ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 249.

⁷⁵ FAUSTI, Silvano. *Svoboda Božích dětí*. Praha: Paulínky, 2013, s. 160.

⁷⁶ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 255.

⁷⁷ FAUSTI, Silvano. *Svoboda Božích dětí*, s. 168.

⁷⁸ Srov. OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*, s. 122.

ale sám učitelem nebyl. Neudělal z nedospělého dospěléjšího. Kristův příchod byl sice Zákonem předpovězen, ale přesto se jednalo o nenadálou událost, která zaskočila i Židy, z nichž většina Krista nepřijala.

3.2.5. Varování před návratem do otroctví (4,1–31)

Pavel přidává další přirovnání, na kterém ukazuje, co znamená být pod Zákonem a co znamená žít ve víře. Život pod Zákonem je podobný životu nezletilého dědice, který až do své dospělosti nemůže se svým majetkem volně nakládat. Postavení nezletilého dědice Pavel přirovnal k postavení otroka (4,1).

Být nedospělý ve víře znamená tedy být otrokem. Pavel dodává „otrokem vesmírných mocí“ (4,3). V případě Galatůň spočívalo otročení vesmírným mocím před jejich obrácením ke křesťanství ve službě nepravým pohanským bohům, odvozeným z pozorování nebeských těles a okolního stvořeného světa. Ale i Židé sloužící Zákonu mohli být v podobné pozici. Pro židovskou zbožnost mělo postupně stále větší význam dodržování rituálů a svátků. Například v knize Jubileí byl kladen velký důraz na slavení soboty a jubilejních roků.⁷⁹ Úzkostlivé sledování stanovených časů a dodržování předepsaných rituálů působí jako náboženská horlivost, ale snadno se stává pověrou, která přibližuje žida pohanovi.⁸⁰ Když věřící Žid slaví své svátky jako připomínku Božího jednání a výraz vztahu mezi Bohem a vyvoleným národem, je to něco jiného, než když vztah z rituálu vymizí a zbude snaha zajistit si Boží přízeň vlastními silami. K tomu ovšem může sklouznout pohan, Žid i křesťan.

V 9.-10. verši komentuje Pavel inklinování Galatůň k Zákonu těmito slovy: „Jak to, že se zase navracíte k těm bezmocným a ubohým mocnostem a chcete se jim dát znovu do otroctví? Dodržujete ustanovení pro dny a měsíce, období a roky!“ Naráží zde na svátky židovského kalendáře, na něž zřejmě kladli Pavlovi odpůrci důraz. Mohlo jít i o konkrétní záležitost sobotního roku, který židé slavili v roce 54/55, tedy zřejmě krátce před sepsáním listu Galatůň.⁸¹ Pavel se svým svobodným přístupem by asi Galatůň nevyčítal samotné slavení svátků, ale judaisté jim dodržování rituálů zřejmě prezentovali jako nezbytnou podmínku jejich podílu na milosti od Boha. Takový přístup Pavel srovnává s modloslužbou a nazývá návratem k otroctví.

Pavel se Galatůň ptá (4,21): „Odpovězte mi vy, kteří chcete být pod zákonem: Co slyšíte v zákoně?“ Galatůň považují Zákon za normu, kterou je třeba dodržovat, ale zřejmě si neuvědomují, že jim může také říkat něco víc.⁸² Pavel jim nyní nabízí alegorický výklad jednoho biblického příběhu.

Připomíná, že Abraham měl s manželkou Sárrou legitimního syna Izáka a s otrokyní Hagar syna Izmaela. „Syn z ženy svobodné je syn zaslíbení, darovaný od Boha, naproti tomu syn z otrokyně vzešel z Abrahamovy vlastní vůle a úsilí.“⁸³ Otrokyně pro Pavla představuje horu Sinaj, starou smlouvu a současný Jeruzalém. Tato žena rodí děti do otroctví. Sára je naproti tomu budoucí Jeruzalém a její děti jsou svobodné.

⁷⁹ Úvodní slovo: „Toto jsou příběhy o tom, jak byly rozděleny dny zákona a svědectví podle událostí dnů do sedmiletí a do jubileí po všechna léta běhu světa.“ Kapitola 1, verš 14: „I zapomenou na můj zákon, na všechna má přikázání, a opustí slavení novoluní, soboty, svátků, jubileí i mých řádů.“

Knihy tajemství a moudrosti. II. díl, s. 19-20.

⁸⁰ Srov. RADL, Walter. *List Galatůň*, s. 57.

⁸¹ Srov. OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*, s. 139.

⁸² Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 217.

⁸³ POLA, Pavel. *Pojetí svobody v listech apoštola Pavla*, s. 47.

Soudobý Jeruzalém byl nejenom centrem Židů, ale i centrem protipavlovsky zaměřených židokřesťanů, kteří se na něj odvolávali zřejmě i při své protimisii v Galacii. A právě o ně, ne o Židy, se zde především jedná. Jsou tedy jako stoupenci staré smlouvy ve stavu otroctví a nebudou dědici, i když se za ně považují. „Tento boj mezi otroctvím Zákona a svobodou evangelia probíhá v lůně církve stále. Pokušení vrátit se do otroctví je trvalé a pády do něj se opakují.“⁸⁴

3.2.6. Odmítnutí obřízky (5,1–12)

Úsek, ve kterém se Pavel blíže věnuje obřízce, je uvozen výzvou, aby se věřící drželi svobody, kterou v Kristu získali. Z daru svobody vyplývá úkol zůstat ve svobodě.⁸⁵

Přijetí obřízky je v tomto ohledu zbytečné a nesmyslné. V židovském pojetí se obřezaný pohan stává proselytou a zavazuje se dodržovat Zákon. Pavel na to výslovně upozorňuje, takže se zdá, že hlasatelé obřízky o tom Galaťany neinformovali, snad jim pouze řekli, že obřízka je učiní syny Abrahama a dědici zaslíbení.⁸⁶

Samotný akt obřízky by Pavla asi nepohoršoval. Vadilo mu, že je chápána jako zprostředkování daru, který už byl přece dávno darován. Takto pojímaná obřízka by Galaťany ke Kristu nepřiblížila, naopak by je od něj vzdálila, protože by s ní bylo spojeno nepochopení Kristovy úlohy a hledání Boží blízkosti jinak než skrze něj. Je to podobný případ jako otrocké slavení rituálů a svátků.

„V Kristu Ježíši nezáleží na tom, je-li někdo obřezán či ne; rozhodující je víra, která se uplatňuje láskou“ (5,6). Křesťanova záchrana plyne z víry v Boží milost a snaha nějak si ji pojistit hraničí s modloslužbou, což Pavel vyložil už ve 4. kapitole.

Ve 12. verši Pavel sarkasticky doporučuje hlasatelům obřízky, aby se rovnou vyklestili. Když si chtějí spásu neustále nějak zabezpečit, ať jsou tedy ještě radikálnější. Takový akt by jim ale podle Dt 23,2 znemožnil přístup do Božího shromáždění. Rituální kastrace se navíc nápadně podobá pohanským kultům provozovaným Kybelinými kněžími, což Galaťané jistě dobře znali.⁸⁷ Pavel touto absurdní výzvou možná také označuje teologické uvažování svých oponentů za neplodné a bezpohlavní.⁸⁸

3.2.7. Láska jako naplnění Zákona (5,13–6,10)

Osvobození, které křesťané od Boha přijali, je spojeno s novou povinností, kterou vyjadřuje přikázání lásky, označené v 5,14 za souhrn celého Zákona. Zatímco v 5,3 varuje Pavel před břemenem stovek příkazů a zákazů obsažených v Tóře, které by na sebe Galaťané vzali současně s obřízku, nyní ukazuje, jak se dá Zákon skutečně naplnit. Už v 5,6 mluví o tom, že víra se uplatňuje láskou. Svoboda daná Kristem podle Pavla není absence jakýchkoliv zásad. Skutečná žitá víra se promítá do lidského jednání. Základem křesťanské etiky je přikázání lásky k bližnímu.⁸⁹

Zákon, který člověka omezoval a zotročoval, pozbyl svou moc. Nyní je řeč o Kristově Zákonu (6,2), který křesťan naplňuje láskou k bližnímu. Zákon byl tedy nově interpretován a bylo mu dáno místo, které mu skutečně náleží.

⁸⁴ FAUSTI, Silvano. *Svoboda Božích dětí*, s. 223.

⁸⁵ Srov. EGGER, Wilhelm. *Galaterbrief. Philipperbrief. Philemonbrief*, s. 35.

⁸⁶ Srov. OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*, s. 156.

⁸⁷ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 363.

⁸⁸ Tento zřejmě dosud nepublikovaný výklad zazněl na jedné z přednášek prof. Ctirada Václava Pospíšila.

⁸⁹ Srov. KERTELGE, Karl. *Grundthemen paulinischer Theologie*, s. 191-193.

4. Pavlovo pojetí Zákona

4.1. Zákon v dějinách spásy

4.1.1. Zákon před Kristovým příchodem

Nyní je třeba pokusit se shrnout předchozí dílčí poznatky a představit je v souvislostech.

Abrahamovi bylo od Boha slíbeno, že v něm budou požehnány všechny národy. Jeho potomci se stali Božím vyvoleným národem, což se později projevilo tím, že jim byl zjeven Zákon. Tento Zákon je Boží požadavek, který je sám o sobě dobrý a svatý (Ř 7,12), zjevuje člověku Boží vůli (Ř 2,18.20), pomáhá rozlišovat dobro a zlo. Zároveň ale platí, že ze Zákona nebude žádný člověk ospravedlněn (Ř 3,20; Ga 2,16). Zákon totiž slibuje ospravedlnění těm, kdo ho svými skutky plní (Ga 3,12), ale to nikdo z lidí nedokáže, všichni jsou hříšníci (Ř 3,9–10).

Zákon, i když je dobrým Božím darem, přispěl k rozšíření špatného jednání. Ze Zákona pochází poznání dobra a zla, tedy i poznání hříchu (Ř 3,20; 7,7). Hřích toho využil, aby vyvolal v člověku žádostivost (Ř 7,8). Prostřednictvím takto zneužitého Zákona v člověku vzniká touha po „svobodě“, „nezávislosti“, „opravdovém životě“, představa, že Boží zákon, který má člověku pomáhat (dát mu život – Ř 7,10), ho ve skutečnosti omezuje. Pokušení vyvolává v člověku iluzi, že si sám pro sebe dokáže zajistit to nejlepší, že nepotřebuje, aby mu někdo dával nějaké pokyny. „Každý pád, od Adamova pádu v Edenu po pád Izraele v zaslíbené zemi, je vždycky úsilím o alternativu k poslušání toho, který nás povolal k existenci. Ale alternativa k Bohu se ukazuje vždycky jako falešná, protože neexistuje.“⁹⁰

Člověk se pod vlivem hříchu dostává do podivného stavu. V nitru souhlasí s Božím zákonem, ale svým špatným jednáním popírá to, co v hloubi duše sám chce (Ř 7,14–23). „V rozpolcenosti této dvojí existence mezi chtěním a činěním je to muž, který propadl smrti! Neboť co znamená umírání, smrt, ne-li život v tomto rozpolcení?“⁹¹ Člověk pak už nevnímá Zákon jako dobrý Boží dar, vidí jen to, že mu tato nesplnitelná norma přináší vědomí viny a odsouzení (zákon hříchu a smrti – Ř 8,2). Spravedlivý Zákon mu nemůže pomoci, musí člověka odsoudit jako viníka.

Lidská snaha dosáhnout prostřednictvím skutků Zákona ospravedlnění je marná. Člověk, který se o to pokouší, se snaží uplatnit vlastní spravedlnost místo spravedlnosti Boží (Ř 10,3), snadno podléhá nepravdivé iluzi o sobě samém, srovnává se s druhými (Ř 2,1–9; 2,17–24) a neoprávněně se považuje za spravedlivého před Bohem (Ř 4,2). Žádná jiná činnost neváže člověka v takové míře na sebe sama jako tato snaha vysloužit si spásu.⁹² Vlastně je to jen trochu jiný způsob, jak zlo ovládá člověka prostřednictvím Zákona. „Naše spravedlnost z nás činí farizea, který se snaží svými dobrými skutky si »zasloužit« neboli zaplatit Boží lásku: on chce dokonce z Boha udělat nevěstku, když jde proti jeho nezasloužené lásce, proti jeho podstatě.“⁹³

Je to snaha pomýlená v samotném základu. Zákon nebyl člověku dán pro jeho záchranu. Záchrana je mu nabízena skrze Boží zaslíbení, které je na Zákonu nezávislé

⁹⁰ FAUSTI, Silvano. *Svoboda Božích dětí*, s. 41–42.

⁹¹ BARTH, Karl. *Stručný výklad listu Římanům*, s. 83.

⁹² Srov. SCHLIER, Heinrich. *Grundzüge einer paulinischen Theologie*, s. 88.

⁹³ FAUSTI, Silvano. *Svoboda Božích dětí*, s. 108.

(Ga 3,15–18). Lidské sebeospravedlňování založené na skutcích hledá v Zákonu to, co v něm nikdy nebylo.

S Božím zákonem se člověk setkává jenom zprostředkovaně, ne přímo (Ga 3,19). Zákon je lidem dán skrze anděly a přes prostředníka, pochází tedy od Boha, ale k člověku se dostává vyjádřený jinými slovy, interpretovaný.⁹⁴ Fundamentalistické lpění na literě Zákona se tedy může míjet s jeho podstatou. Zároveň také není důvod Zákon zbožšťovat, přehnaně uctívat. Svým způsobem to platí o všech lidmi formulovaných zákonech, v nejlepším případě tlumočí Boží vůli, ale nezprostředkovaná Boží vůle v čisté podobě to není.

Úlohou Zákona je především poznání hříchu a prokázání hříšnosti. Přirovnávání Zákona k vězeňskému dozorcí a k vychovateli, který hlídá a kontroluje děti (Ga 3,23–25), vystihuje, že Zákon pojmenovává lidské skutky, udržuje povědomí o tom, co je dobré a co je špatné, a člověka odsuzuje jako viníka. Nastavuje člověku zrcadlo, přivádí ho k poznání vlastní hříšnosti, ale není schopen zlepšit jeho situaci před Bohem.

Vedle Zákona jako závazné normy pro Židy je v listu Římanům zmíněn i zákon vepsaný do srdce každého člověka (Ř 2,12-16). Od židovské Tóry se liší formou, nikoliv svou podstatou. Tento odkaz na lidské svědomí posloužil Pavlovi k tomu, aby zdůraznil hříšnost všech lidí. Židé i pohané jsou na stejné úrovni, protože potřebují Boží milost, aby byli ospravedlněni.

Boží milost ale nepřišla skrze Zákon. Židům byla v Tóře svěřena Boží slova (Ř 3,1-2) a tím umožněno poznání Boha a jeho vůle, ale jinak jsou na tom stejně jako pohané. Zákon zjevený Židům měl a má svůj význam, ale není naplněním Božího zaslíbení a nepřináší spásu. Je tedy zbytečné, aby se pohané nejprve stali Židy, chtějí-li dosáhnout milosti od Boha.

Jak Pavel, tak jeho židovští odpůrci se odvolávali na praotce Abrahama. Židé stavěli na Zákonu a tím nadřazovali partikulární část abrahamovské tradice té univerzální části. Pavel Zákon jako partikulární veličinu prohlašuje za překonaný v Kristu, díky kterému přichází univerzální spása.⁹⁵

4.1.2. Zákon v čase víry

Ježíš svým životem naplnil Zákon a přinesl i jeho autentický výklad. Ale Ježíšova smrt na kříži nebyla pro lidstvo vysvobozením kvůli jeho bezchybnému předchozímu životu (na který Pavel prakticky nebere zřetel). Důležité bylo její začlenění do Božího spásného jednání. Kletbu vynesenu Zákonem nad všemi lidmi vynesl na kříž a tím od ní lidstvo osvobodil.⁹⁶

Tak se nezávisle na Zákonu naplnilo Boží zaslíbení a zákon hříchu a smrti ztratil svůj vliv (Ř 10,4). Byla zjevena skutečná záchrana prostřednictvím víry. Tato víra je jedinou adekvátní odpovědí na Boží jednání. Skutky, kterými byli Židé zvyklí dosvědčovat svou věrnost, touto odpovědí nejsou, ty vyplývají teprve z odpovědi víry.⁹⁷

V nové situaci už lidstvo nepotřebuje dozorce a vychovatele. Dosavadní vězeň Zákona poznal, že je milovaným Božím dítětem. Zákon sice předpovídal tento obrat (Ř 3,31), ale jinak mezi dobou Zákona a novým životem z víry není přímá kontinuita.

⁹⁴ Srov. SCHLIER, Heinrich. *Grundzüge einer paulinischen Theologie*, s. 90.

⁹⁵ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. Abrahamic tradition in the epistle to the Galatians. *Theologica* 2013, roč. 3, č. 2, s. 118.

⁹⁶ Srov. KERTELGE, Karl. *Grundthemen paulinischer Theologie*, s. 96-99.

⁹⁷ Srov. CHALUPA, Petr – VLKOVÁ, Gabriela I. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011, s. 57.

Vracet se za těchto okolností k předchozímu pojetí Zákona by bylo totéž jako obracet se k pohanským modlám (Ga 4,8–9). K milosti zprostředkované Kristem už není třeba přidávat další doplňky. „Naše jistota spočívá v synovském spolehnutí se na Boha. Ostatní záruky, které si pracně vyrábíme, jsou modly, které nás ztročují.“⁹⁸

Svoboda, kterou takto člověk obdržel, není nezávanost. Pavel nikdy neodmítl Boží přikázání a jemu odpovídající jednání.⁹⁹ Člověk ale už nepřistupuje k Zákonu jako otrok, který se všemožně snaží vykoupit si svobodu, protože ví, že tuto svobodu obdržel zdarma, a jeho snaha plnit Boží vůli přichází až jako důsledek toho nezaslouženého daru.

Přikázání už nevnímá jako přísnou a nesplnitelnou normu hrozící soudem. Nyní je Duchem uschopňován poznávat, v čem konkrétně v dané životní situaci pro něj Boží vůle spočívá, a plnit ji (Ř 12,2). Samostatné uvažování a přijetí zodpovědnosti za své jednání je známkou dospělosti. A křesťan už není nedospělý (Ga 4,1–5). Je zralý k užívání vlastního svědomí a Zákon je pro něj pomůckou pro život, ne břemenem.

Nejstručnějším shrnutím a podstatou celého Zákona je v souladu s Ježíšovým učením přikázání lásky (Ga 5,14; Ř 13,8–10). Láska je jednání, kterým se má víra projevat navenek (Ga 5,6). Etické požadavky Zákona zůstávají v platnosti, ale jsou nyní chápány hlouběji, ve své podstatě.

Doslovné lpění na literě Mojžíšova zákona je tím zpochybněno, protože je-li hlavním kritériem plnění Zákona láska, otevírá se prostor pro to, aby člověk rozeznal v některých pokynech Tóry záležitosti osobního životního stylu, náboženskou nebo společenskou konvenci apod.¹⁰⁰ Pak je také možné mluvit o tom, že některé příkazy a zákazy pozbyly svou platnost, protože už by za změněných okolností neplnily svou někdejší funkci a byly by pro člověka zbytečnou zátěží.

Záleží na přístupu každého člověka. Pavel ve své svobodě připouští možnost dodržování předpisů Zákona, pokud je to v souladu s přesvědčením daného jedince (Ř 14,22–23). Římany nabádal k toleranci ve věcech stravovacích omezení a židovského kalendáře (Ř 14) a svou řeč proti obřizce završil prohlášením, že na obřezanosti nebo neobřezanosti v Kristu vlastně nezáleží (Ga 5,6). Důležité je nehledat v těchto skutečích ospravedlnění. „Otroctvím není dodržování předpisů a pravidel vyplývajících ze Zákona, ale spoléhání na poslušnost vůči nim jako na prostředek k dosažení spásy.“¹⁰¹

Základem nového života už není „musím“, ale „jsem“. Jde spíše o způsob bytí než o plnění uložené povinnosti.¹⁰²

Křesťanu byla dána milost a jeho úkolem je v ní setrvat a nesklouznout zpět do života v hříchu. Hřích ovšem nadále patří k lidskému životu, protože mu lidská slabost stále podléhá (Ř 7,25). Člověk ale už má reálnou naději na záchranu.

Zatímco Žid odpovídá na Boží vyvolení snahou o dodržování Boží vůle zjevené v Zákoně, křesťan odpovídá vírou v Krista, který je jeho jedinou záchranou. V tomto smyslu je Kristus konec dosavadního chápání Zákona (Ř 10,4). Zároveň platí, že Zákon není Pavlovými úvahami zrušen, ale potvrzen (Ř 3,31). Potvrzen ve svém původním významu a smyslu. Příchodem víry byl Zákon očištěn od všech dezinterpretací a bylo mu dáno místo, které mu v dějinách spásy náleží.

⁹⁸ FAUSTI, Silvano. *Svoboda Božích dětí*, s. 193.

⁹⁹ Srov. KERTELGE, Karl. *Grundthemen paulinischer Theologie*, s. 109.

¹⁰⁰ Srov. THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 198.

¹⁰¹ CHALUPA, Petr – VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti*, s. 57.

¹⁰² Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 280–281.

4.2. Doplnující úvahy o Pavlově pojetí Zákona

4.2.1. Dobová a situační podmíněnost Pavlových formulací

Nyní bude možná užitečné položit si otázku, nakolik jsou Pavlovy úvahy o Zákone nadčasové a nakolik jsou určeny kontextem, ve kterém listy vznikaly.

Ze srovnání listů Římanům a Galat'ánům je patrné, že se okolnosti vzniku na jejich celkovém vyznění výrazně projeví. List Římanům se vyznačuje snahou o vyvážený výklad, který se snaží dát Zákone takové místo, jaké mu náleží. Z polemicky laděného listu Galat'ánům naproti tomu může vzniknout dojem, že Zákone byl cizí nepřátelskou silou, které Bůh dočasně uvolnil prostor.¹⁰³ Ale ani v listu Galat'ánům se Pavel výslovně neprojevuje jako antinomista a pozitivní stránky Zákona spíše zamlčuje než popírá. Řada argumentů v obou listech vyznívá podobně a jádro výpovědi je také v obou případech stejné: záchrana člověka nespočívá ve skutcích Zákona, ale ve víře v Krista. Jen slova a důrazy jsou voleny pokaždé jinak s ohledem na adresáta.

Na utváření Pavlových textů měl svůj vliv také širší dobový kontext. První křesťané se museli vyrovnávat se skutečností, že většina Židů evangelium odmítá, přestože by pro ně jako vyvolený národ řídicí se Zákone měli mít tu nejlepší průpravu. V konfliktu, který vyvrcholil ukamenováním Štěpána, hrál svou roli zřejmě postoj Štěpána a jeho druhů k Zákone a chrámovému kultu. Z četných sporů mezi Židy a křesťany i mezi křesťany navzájem je zřejmé, že Zákone spíše budoval hradby než vytvářel jednotu. Tyto negativní zkušenosti se v Pavlových listech musely odrazit.¹⁰⁴ Zákone se stal jedním z hlavních témat jeho výkladů vlastně z nutnosti, protože se jednalo o aktuální praktický problém. Bylo nutno jasně věci pojmenovat.

Za jiných okolností by Pavel pravděpodobně formuloval své názory jinak. Silvano Fausti v komentáři k listu Galat'ánům k tomu podotýká: „V současné situaci, kdy máme spíš opačný problém, než měli Galat'ané, a lidé Zákone neznají, by Pavel rozšířil svou řeč o jeho nepopíratelně kladnou funkci. Zákone pomáhá rozlišovat pravici od levice, zlo od dobra – umožňuje nám poznat naše meze a ustavuje princip reality proti všem opojením všemohoucností.“ Zároveň by ale jádro Pavlových úvah zůstalo beze změny: „Přesto stále platí to, co Pavel vyhlašuje v tomto listě: spása spočívá v našem souhlasu vyjádřeném Boží zdarma dané lásce, která se zjevila na kříži. To je požehnání a náš život, uskutečnění zaslíbení, které bylo dáno Abrahámovi. Zákone, třebaže je spravedlivý a dobrý, nemůže člověku darovat život.“¹⁰⁵

Aktuální situace a konkrétní zaměření listu tedy mají na Pavlův text svůj vliv. Jeho výklad o Zákone je více či méně polemikou se soudobým židovským uvažováním. Ale za vnější formou lze najít jádro výpovědi, které se dotýká podstaty křesťanské víry a je tedy platné bez ohledu na dobový kontext.

4.2.2. Pavlovy názory ve vztahu k židovské tradici

Už bylo uvedeno, že Pavel se ve svém pojetí Zákona vymezuje vůči pojetí židovskému. Bude tedy vhodné krátce se zmínit o shodách a rozdílech mezi Pavlem a židovskou tradicí.

¹⁰³ Srov. OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*, s. 134-135.

¹⁰⁴ Srov. EGGGER, Wilhelm. *Galaterbrief. Philipperbrief. Philemonbrief*, s. 27.

¹⁰⁵ FAUSTI, Silvano. *Svoboda Božích dětí*, s. 108.

Podle názoru Židů Pavel Zákonu neporozuměl. V židovském chápání je Zákon neoddelitelně spojený s Boží smlouvou s Izraelem. Plnění Zákona je ze strany Židů dodržování smlouvy. Od toho se odvíjí Boží požehnání, které přichází jako odpověď na lidskou věrnost. Pavel přehlíží to, že Zákon má pro Židy charakter smluvního vztahu, proto mu podle Židů uniká vnitřní smysl Zákona, podceňuje skutky Zákona a staví Zákon a Boží zaslíbení proti sobě.¹⁰⁶

Pavel jako vzdělaný Žid všechny tyto skutečnosti znal. Když nezdůrazňuje Zákon jako smluvní vztah s Bohem, Boží zaslíbení vnímá jako primární a na Zákonu nezávislé (Ga 3,15–18), nedělá to z nevědomosti, ale proto, že k tomu má důvody. Při svém obrácení uvěřil, že záchrana člověka přichází s Kristem, nebojí se tedy rozbít tradiční představy a znovu je poskládat tak, aby tomu odpovídaly. Hlavní rozdíl mezi ním a Židy nespočívá v nepochopení, ale v tom, že Pavel vědomě staví na jiném základě.

Především vidí, že zaslíbení se uskutečnilo, ale Zákon a jeho stoupenci dál pokračují vlastní cestou. Ve svých listech uvádí mnoho argumentů, proč nelze záchranu člověka vidět v dodržování Zákona: Zákon nedokáže zprostředkovat ospravedlnění (Ř 3,19–20; Ga 3,21), člověk nemůže a nechce Zákon následovat (Ř 7,14n; Ř 8,7–8), se Zákonem je spojena kletba (Ga 3,10–13). Zákon nebyl zjeven přímo, ale přes prostředníky (Ga 3,19). Písmo hovoří o ospravedlnění z víry (Ř 4,3n; Ga 3,11). Kristus je více než Zákon (Ga 2,21).¹⁰⁷

Zákon je pro Pavla důležitým zdrojem výroků a příběhů, které cituje a podpírá jimi svůj výklad. Nachází v nich předobraz toho, co se mělo stát. Podobné postupy při interpretaci byly v židovském prostředí obvyklé. Protože ale Pavel vychází z jiných předpokladů, vyvozuje také jiné závěry než Židé. Takovou pro Židy nepřijatelnou interpretací je například to, že skutečnými potomky Abrahamovi jsou nikoliv Židé, ale všichni věřící (Ga 3,6–9; Ga 4,21–31).

Vedle samotného Zákona používá Pavel i jiné biblické a mimobiblické židovské zdroje, s jejichž pomocí formuluje své pojetí Zákona. Pavlovo chápání událostí, kterými přišel na svět hřích a přinesl smrt (Ř 7,7–25), se podobá podání knihy Jubileí a Mojžíšovy apokalypsy.¹⁰⁸ Pavlovo shrnutí Dekalogu do přikázání lásky k bližnímu (Ga 5,14; Ř 13,8–10) vychází nejenom z Kristova hlásání, ale také z židovské tradice – podobnou zásadu znají i dobové rabínské výklady.¹⁰⁹

Peter Stuhlmacher ve svém komentáři k listu Římanům zdůrazňuje, že Pavlovo porozumění Zákonu stojí v kontinuitě se starozákonními knihami i s raně farizejským uvažováním a bylo rozhodujícím způsobem ovlivněno Ježíšovým učením, jeho smrtí a vzkříšením. Stuhlmacher u Pavla nachází četné vlivy židovské tradice i hlubokou shodu s Ježíšovými postoji prezentovanými v evangeliích.¹¹⁰

Pavel tedy židovské pojetí Zákona výrazně mění s ohledem na to, že základem jeho teologie je ukřižovaný a vzkříšený Kristus. Zároveň ale čerpá jak ze samotné Tóry, tak z dalších židovských písemností a používá židovské myšlenkové postupy. Jeho vztah k židovské tradici se vyznačuje kontinuitou i diskontinuitou. Vyjádřeno řečí evangelia, je jako onen hospodář, který „vynáší ze svého pokladu staré i nové“ (Mt 13,52).

¹⁰⁶ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 188–189.

¹⁰⁷ Srov. MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*, s. 189–197.

¹⁰⁸ Srov. PESCH, Rudolf. *Römerbrief*, s. 66.

¹⁰⁹ Srov. THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 358–359.

¹¹⁰ Srov. STUHLMACHER, Peter. *Der Brief an die Römer*, s. 112–117.

4.2.3. Význam Pavlovy nauky o Zákonu pro život církve

Pavlovy složité výklady o Zákonu mohly u povrchního čtenáře snadno vést k nedorozumění. Autor Jakubova listu na toto riziko reaguje zdůrazněním významu skutků, kterými se teprve projeví skutečná víra, a stejně jako Pavel k tomu využívá vzor praotce Abrahama (Jk 3,14-26). Podobně druhý list Petrův mluví o lživých učitelích, kteří matou věřící, a zmiňuje se o listech bratra Pavla, ve kterých jsou některá místa těžko srozumitelná a neučení lidé je překrucují (2P 3,15-16). Je pozoruhodné, s jakou otevřeností informuje novozákonní kánon o sporech mezi prvními křesťany. Zároveň je zřejmé, že díky těmto sporům se prohlubovalo porozumění evangeliu.

Odpor, kterému musel Pavel čelit, ho nutil písemně formulovat vztah křesťanů k židovskému Zákonu a k židovství vůbec. Tak přispěl k tomu, že se pohanokřesťané nestali pouhými židovskými proselyty. Zároveň byl jeden z prvních, kdo pochopil křesťanství jako nezávislé na konkrétním kulturním prostředí. Tak jako se křesťanství dokázalo v Pavlově době vymanit ze svého židovského rámce a oslovit rozličné obyvatelstvo římského impéria, musí křesťané v každé době a v každém prostředí opouštět zažitě formy a hledat podobu křesťanství, která je adekvátní situaci, v níž žijí. „Dnes je stále více jasnější, že tak jako se křesťanství odjudaizovalo, aby plně odpovídalo na zaslíbení dané Židům, tak o to víc se musí odřímštit, aby mohlo dojít k setkání s různými církvemi, a odzápadnit/odvýchodnit, aby se mohlo setkat s muslimy a velkými asijskými náboženstvími.“¹¹¹

Mojžíšův zákon tak, jak ho chápali Židé, byl skutečně Boží vůlí, zároveň však byl projevem konkrétní kultury, souhrnem zvyklostí a tradic, které vytvářely identitu židovského národa, ale také stavěly bariéru mezi ním a okolím. Pavel se ve svých výkladech pokusil odlišit to podstatné, co je nutno i do budoucna uchovat, a to nadbytečné, čeho je lépe se vzdát. Nakonec mohl s uspokojením konstatovat, že křesťanství Zákon neruší, ale potvrzuje.

Pavel ani ve složitém výkladu neztrácí ze zřetele základ svého uvažování, kterým je Kristus ukřižovaný a zmrtvýchvstalý. On je pro něj měřítkem, od kterého se odvozuje správná pozice všeho ostatního včetně Zákona. Jeho postup připomíná, že chceme-li vyřešit nějakou záležitost a nastavit do budoucna nové parametry, nesmíme se dostat do situace, kdy se naše úvahy mýjí se základní hodnotou našeho snažení.

V listu Římanům Pavel ukazuje, že je schopen věcného systematického výkladu, a v kapitole 14 doporučuje toleranci a respekt vůči svědomí druhého. V listu Galatánům svoji toleranci odkládá, mluví přímo, nebojí se udeřit do živého. Také v tom je inspirativní. Prvním předpokladem pokroku je vždy popsat věci tak, jaké jsou. Nelze za všech okolností zachovávat vlídnou tvář. Rázné jednání doprovázené opravdovým zájmem o druhého, jak jej Pavel dal najevo v Ga 4,12-20, je projevem lásky k bližnímu.

I pro duchovní život nabízí Pavlova nauka o Zákonu řadu námětů. Upozorňuje na nebezpečí, která souvisí se snahou získat si zásluhy plněním Zákona: přehnané sebevědomí, sebestřednost, nesamostatné uvažování, odchýlení se od toho, co norma ve své podstatě požaduje, atd. Křesťan má mít k Zákonu „dospělejší“ přístup, řídit se jeho normou ve svobodě a s užitím vlastního svědomí. Nešvary plynoucí z nesprávného přístupu k Zákonu v dnešní církvi stále existují, listy Římanům a Galatánům jsou v mnohém aktuální i dnes.

¹¹¹ FAUSTI, Silvano. *Svoboda Božích dětí*, s. 22.

Závěr

Slovo zákon (hebrejsky tóra, řecky nomos) má v biblických textech řadu významů. Původ hebrejského slova tóra není zcela jasný. Dříve se používalo spíše ve smyslu jednotlivých nařízení, později se stalo označením pro celek příkazů vyjadřující Boží vůli. Po návratu z babylonského zajetí se výraz začal ztotožňovat se souborem pěti knih Mojžíšových (Tóra, Pentateuch).

Zachovávání tohoto Zákona bylo pro Židy závazkem plynoucím z jejich smlouvy s Hospodinem a základem jejich identity. Autorita Zákona byla nesporná, ale jeho výklad jednotný nebyl, jak naznačují rozdíly pojetí u jednotlivých skupin vznikajících v helenistické době. Je třeba také dodat, že ještě na přelomu století neexistovalo jednotné znění biblických textů a nebyl stanoven ani kánon starozákonních biblických knih.

Pavel byl vzdělaný farizej, který po svém obrácení začal zakládat křesťanské obce a v době své nepřítomnosti s nimi komunikoval písemně. Okolnosti si vyžádaly, že ve svých listech často řešil problematiku Zákona. Mnohoznačnost slova zákon je v jeho textech umocněna různými formulacemi, které mají význam přenesený nebo zkratkovitě vyjádřený (zákon hříchu a smrti, spravedlnost zjevená bez Zákona, skutky Zákona, nejste už pod Zákonem apod.). Obecně se dá říci, že když se zabývá Zákonem, zabývá se normou vyjádřenou v Pentateuchu, kterou Židé i mnozí židokřesťané považovali za základ svého vztahu s Bohem.

Listy Římanům a Galatánům byly psány přibližně ve stejné době, ale jejich účel je jiný. V listu Římanům se Pavel představuje obci, ve které dosud nebyl, ale chce ji navštívit a navázat s ní spolupráci. List má podobu systematického výkladu, v němž chce Pavel představit své názory na aktuální teologická témata.

Ve 2. kapitole upozorňuje na skutečnost, že Židé, ačkoliv mají Zákon, nejsou spravedlivější než pohané. Při tom je zmíněn zákon, který mají pohané napsaný ve svém srdci. Ve 3. kapitole na to navazuje pojednáním o ospravedlnění skrze víru, ne skrze skutky Zákona. Jako vzor věřícího je ve 4. kapitole představen Abraham. Zákonem se blíže zabývá 7. kapitola, kde Pavel pojednává o tom, jak se dobrý Boží zákon skrze hřích stal člověku zákonem přinášejícím smrt. Nový život z Ducha, který člověka uschopňuje k naplnění Zákona, je představen v 8. kapitole. 12.-15. kapitola jsou věnovány konkrétním doporučením, mezi nimiž vyniká sdělení, že podstatou Zákona je láska k bližnímu.

List Galatánům je adresován obcím, jež Pavel založil a o nichž dostal zprávu, že jsou vystaveny činnosti jeho odpůrců, kteří hlásají nutnost obřízky. List je polemický, Pavel se adresáty snaží získat zpět na svoji stranu.

Už ve 2. a 3. kapitole Pavel vysvětluje, že Zákon člověka nemůže ospravedlnit. Dále rozlišuje mezi Božím zaslíbením daným Abrahamovi a Zákonem, který byl přidán dodatečně a není schopen člověka ospravedlnit. Dobu před naplněním zaslíbení v Kristu srovnává Pavel s pobytem ve vězení, kde je strážcem Zákon. Zákon je také přirovnáván k dozorcovi, který hlídá, kontroluje a trestá dítě před dosažením jeho dospělosti. Ve 4. kapitole Pavel přirovnává nesprávně chápané dodržování židovských svátků k otroctví a modloslužbě. V následující kapitole varuje před přijetím obřízky a vyzývá Galatany, aby si uchovali získanou svobodu.

Přes rozdílné důrazy i tón obou listů jsou argumenty týkající se Zákona velmi podobné. V listu Římanům Pavel pohlíží na Zákon objektivněji, v listu Galatánům je jednostrannější, ale jádro jeho výpovědi je v obou případech stejné.

Podle Pavla přináší člověku záchranu Boží jednání skrze Ježíše, nikoliv lidská snaha získat si před Bohem zásluhy plněním Zákona. Proto vymezuje úlohu Zákona v dějinách spásy s ohledem na to, že Bůh se lidem plně zjevuje až v Kristu. Dospívá k jiným závěrům než Židé, pro které je směrodatný Zákon jako zjevená Boží vůle.

Boží zaslíbení a jeho naplnění nedává Pavel do přímé souvislosti se Zákonem. Zákon odlišuje dobro a zlo, ale nezajistí člověku spásu, protože člověk ho není schopen plnit. Prikázání přináší poznání hříchu, člověk díky němu sám sebe poznává jako hříšníka a hříchem se dostává do stavu, ze kterého si sám nepomůže. Ospravedlnit ho může jen Boží milost darovaná skrze Ježíše. Teprve člověk, který v tuto milost uvěřil, může Zákonu dobře porozumět. Jeho jednání pak plyne z toho, co obdržel, a není projevem snahy zachránit se vlastními silami. Takový člověk není otrokem dodržujícím prikázání z povinnosti, ale jedná svobodně, jak ho k tomu uschopňuje přijatá milost.

Pavel se sice ve svém pojetí Zákona výrazně liší od Židů, zároveň však je u něj zřejmá souvislost s židovskou tradicí, která je pro něj zdrojem inspirace. Vychází z židovských textů a používá židovské myšlenkové postupy.

I přesto, že Pavlovy listy reagují na dobovou situaci a okolnosti vzniku na ně mají vliv, jeho úvahy o Zákoně zůstávají aktuální. Pavel se v nich zabývá podstatnými otázkami křesťanství, ke kterým je třeba se vracet.

Výklad Pavlova chápání Zákona, kterým se tato práce zabývala a který byl na předchozích několika řádcích stručně shrnut, je nutně v něčem neúplný. Komentáře k Pavlovým listům, ze kterých tato práce vycházela, se často svým pojetím vzájemně lišily. Někde byla jejich odlišnost výše naznačena v textu práce, někdy ale byl převzat jeden pohled, který se jevil jako pravděpodobný, a ostatní názory zde zohledněny nebyly. Není vždy možné objektivně určit, co Pavel chtěl konkrétními výroky sdělit, a autor této práce si nedělá iluze, že se mu to podařilo. Přesto věří, že během zpracovávání bakalářské práce se tomu alespoň přiblížil.

Seznam použitých zkratek

Zkratky biblických knih

Gn	První kniha Mojžíšova (Genesis)
Ex	Druhá kniha Mojžíšova (Exodus)
Lv	Třetí kniha Mojžíšova (Leviticus)
Nu	Čtvrtá kniha Mojžíšova (Numeri)
Dt	Pátá kniha Mojžíšova (Deuteronomium)
Joz	Jozue
Neh	Nehemjáš
Iz	Izaiáš
Jr	Jeremiáš
Mi	Micheáš
Bár	Báruk
Mt	Evangelium podle Matouše
Sk	Skutky apoštolů
Ř	List Římanům
2K	Druhý list Korint'ánům
Ga	List Galat'ánům
Jk	List Jakubův
2P	Druhý list Petřův

Jiné zkratky

apod.	a podobně
atd.	a tak dále
n	následující
např.	například
n. l.	našeho letopočtu
pozn.	poznámka
př. n. l.	před naším letopočtem
r.	roku
s.	strana
srov.	srovnej
tzv.	takzvaný

Seznam literatury

- BARTH, Karl. *Stručný výklad listu Římanům*. Praha: Kalich, 1989.
- EGGER, Wilhelm. *Galaterbrief. Philipperbrief. Philemonbrief*. Würzburg: Echter Verlag, 1988.
- FAUSTI, Silvano. *Svoboda Božích dětí*. Praha: Paulínky, 2013.
- HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium podle Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.
- CHALUPA, Petr. *Dynymika smlouvy v deuteronomistickém zpracování dějin*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008.
- CHALUPA, Petr – VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011.
- KERTELGE, Karl. *Grundthemen paulinischer Theologie*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1991.
- Knihy tajemství a moudrosti*. II. díl. Praha: Vyšehrad, 1998.
- MUSSNER, Franz. *Der Galaterbrief*. Leipzig: St. Benno – Verlag GMBH, 1974.
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník A-P*. Praha: Kalich, 1992.
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník R-Ž*. Praha: Kalich, 1992.
- Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 2009.
- OEPKE, Albert. *Der Brief des Paulus an die Galater*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1973.
- PESCH, Rudolf. *Römerbrief*. Würzburg: Echter Verlag, 1994.
- POLA, Pavel. *Pojetí svobody v listech apoštola Pavla*. (Diplomová práce, KTF UK.) Praha, 2008.
- RADL, Walter. *List Galatánům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.
- RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2008.
- RYŠKOVÁ, Mireia. Abrahamic tradition in the epistle to the Galatians. *Theologica* 2013, roč. 3, č. 2, s. 115-133.

SCHLIER, Heinrich. *Grundzüge einer paulinischen Theologie*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1978.

Slovník židovsko-křesťanského dialogu. Praha: Oikoymenh, 1994.

SMOLÍK, Josef. *Křesťanství bez antijudaismu*. Praha: Oikoymenh, 2002.

STUHLMACHER, Peter. *Der Brief an die Römer*. Göttingen – Zürich: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989.

THEOBALD, Michael. *List Římanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

